

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Halb

Vpetost kulturne dediščine v turistično ponudbo na Goričkem

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Halb

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Hočevar

Vpetost kulturne dediščine v turistično ponudbo na Goričkem

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

ZAHVALA

Hvala ti, da mi stojiš ob strani. Hvala za vzpodbudo in hvala za fokus. Hvala da obstajaš in hvala da svojo dobro voljo v univerzum predajaš. Hvala da z mano načrtuješ in hvala da z mano po domišljiji potuješ.

Hvala za odgovornost in hvala za pozornost...

Vpetost kulturne dediščine v turistično ponudbo na Goričkem

Snovna in nesnovna kulturna dediščina sta v zavarovanem območju Krajinski park Goričko ključni dobrini za oblikovanje turistične ponudbe. Snovna kulturna dediščina predstavlja nepremične turistične objekte, nesnovna pa tradicionalna znanja in veščine. To ponazarja trajnostno usmeritev v turizmu, ki jo načrtujejo občine, javni zavodi in društva. Takšno usmeritev predstavljajo značilne oblike turistične ponudbe kot so G-fest, Graščakova pout in Pütarov mlin. Prenovljen Pütarov mlin predstavlja povezovalno točko za druge oblike turistične ponudbe, značilne za zavarovano območje. Mehke oblike turizma in drugi izleti s postankom pri mlinu so ustrezni za zavarovano območje. Objekti grajske zapuščine so na ogled v ponudbi Graščakove poti, ki predstavlja dediščinsko kulturno krajino. S prireditvijo G-fest zavarovano območje opozarja na pomembnost ohranjanja naravne in kulturne dediščine na največjem spomeniku državnega pomena. Turizem v Krajinskem parku Goričko je plod sociokulturnih razsežnosti in ni globalizacijska copy-paste forma, kjer so prebivalci območja pomembni partnerji pri oblikovanju turistične ponudbe.

Ključni pojmi: kulturna dediščina, turizem, G-fest, Pütarov mlin, Graščakova pot.

Cultural heritage combined with tourism at Goričko

Tangible and intangible cultural heritage are key representations for tourism offers in protected area Goričko landscape park. Tangible heritage signifies immovable tourist facilities while intangible cultural heritage means traditional arts and crafts. That for tourism represents a sustainable form of development. As such is intentional form of municipalities, public institute and communities. G-fest, Graščakova road in Pütarov mill are typical tourism offers that signify tourism as sustainable. Renovative Pütarov mill is important for significant forms of tourism that can show up at protected area. Soft tourism and different tours including stop at Pütarov mill are suitable for protected area. Manor remarkableness can be visited on Graščakova road tour where landscape heritage can be sightseen. G-fest is held at biggest cultural monument of national importance. This cultural event points out the importance of natural and cultural heritage preservation. Concept of tourism here is the object of sociocultural dimensions and does not mean some idea of global copy-paste form. Residents of this protected area in Goričko landscape park are not ignored when new idea of tourism offer is to be plant.

Key words: tourism, cultural heritage, G-fest, Pütarov mill, Graščakova pout.

KAZALO

UVOD.....	6
1 KONCEPTUALNA IZHODIŠČA.....	7
1.1 KULTURNA DEDIŠČINA	7
1.2 DELITEV KULTURNE DEDIŠČINE	10
1.3 VLOGA KULTURNE DEDIŠČINE OB IZZIVIH GLOBALIZACIJE	14
1.4 POSTMODERNISTIČNA TEORIJA TURIZMA	16
1.5 TRAJNOSTNA NARAVNANOST V TURIZMU	17
2 KRAJINSKI PARK GORIČKO.....	20
2.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNIH POJMOV	20
2.2 TURIZEM NA GORIČKEM	22
2.3 VIZIJA IN STRATEGIJA UPRAVLJANJA IN RAZVOJA V KRAJINSKEM PARKU GORIČKO	24
2.4 VIZIJA IN VLOGA POMURSKE TURISTIČNE ZVEZE	27
2.5 PRIMERA PROMOCIJE	29
3 EMPIRIČNI DEL.....	35
3.1 DEJSTVA IN UGOTOVITVE PREJŠNJEGA POGlavJA	36
3.2 POTEK RAZISKAVE	37
3.3 IZBOR KULTURNIH VREDNOSTI ZA TURISTIČNO PONUDBO	39
3.4.1 G-FEST - OBLIKA KULTURNEGA TURIZMA NA GORIČKEM.....	40
3.4.2 GRAŠČAKOVA POUT - KULTURNA DEDIŠČINA V PONUDBI »MEHKEGA« TURIZMA.....	45
3.4.3 MLINARSTVO KOT TEHNIČNA DEDIŠČINA.....	50
3.4.4 UGOTOVITVE.....	56
4 ZAKLJUČEK.....	58
5 LITERATURA.....	67
Priloga A: Intervju Pomurska turistična zvezva (PTZ).....	75
Priloga B: Intervju G-FEST.....	78
Priloga C: Intervju “Graščakova pout”.....	80
Priloga Č: Intervju Pütarov mlin.....	81

UVOD

Gričevnata pokrajina Goričko je geografsko na slovenski strani del regionalnega Krajinskega parka Goričko. Je del Slovenije, kjer prebiva največje število dnevnih migrantov, je del Slovenije, kjer čez leto pade najmanj padavin in je del Pomurske regije, ki velja za gospodarsko nerazvito. Na Goričkem se zrcali največji del kmečkega prebivalstva, ki je ohranilo kmečke vsakodnevne in delovne navade, kjer si nekateri služijo kruh samo s svojimi pridnimi rokami, nekateri pa hodijo po svoj zaslužek v sosednjo državo Avstrijo (Klopčič 2007, 240) in svoje pridne roke izkoristijo za obrtništvo z modrostmi tradicionalnih znanj. Turizem in dopolnilne dejavnosti v takšni regiji morajo najti primerno poslanstvo, kajti območje ima zavarovani pomen, ravno zaradi tega pa je turistični sektor podvržen prostorskemu in okoljevarstvenemu načrtovanju, ki v ozir zajema tudi ekonomsko in gospodarsko učinkovitost.

V svoji diplomski nalogi sem raziskala tipologijo turistične ponudbe na Goričkem v enem od segmentov razvojnega turizma, in sicer na področju ohranjanja kulturne dediščine. Opredelila sem se za materialno in nematerialno kulturno dediščino ter kakšna je vpetost kulturne dediščine v obliko turistične ponudbe, ki je na Goričkem izrazitega pomena. Predvsem me je zanimalo, kakšne tipe turistične ponudbe območje ponuja in kateri so glavni akterji za uresničevanje te ponudbe. Obenem sem raziskala, kakšen pomen pripisujejo določeni kulturni dediščini in ali je to res z vidika trajnostnega turizma.

Za lažje raziskovanje sem si zastavila tri osnovne hipoteze, ki so me vodile skozi pisanje diplomske naloge. Tako sem si zastavila tri predpostavke: da je Pomurska turistična zveza v sodelovanju s Krajinskim parkom Goričko ključni podpornik pri vzpostavitvi tovrstne turistične ponudbe, da razvoj trajnostnega turizma lahko vpliva na ohranjanje kulturne dediščine ter da ima lokalno prebivalstvo v sodelovanju z glavnimi akterji vpliv na oblikovanje turistične ponudbe.

V prvem delu diplomske naloge sem predstavila osnovne konceptualne pojme, s katerimi sem predstavila osnovni teoretični in kulturno-politični pomen kulturne

dediščine in kakšna je njena vloga v sektorju turizma. S postmodernistično teorijo turizma sem predstavila pomen sodobnih oblik turizma in kako te vplivajo na razvoj. Zaradi raziskave v zavarovanem okolju sem vključila poglavje o trajnosti v razvoju in ob tem obrazložila problem trajnosti v turizmu. Za lažjo ponazoritev stopnje razvitosti turizma na Goričkem sem analizirala dve obliki promocije turizma in pretekle terenske raziskave, ki na eni strani ponazarjajo želje prebivalcev za razvojne priložnosti Krajinskega parka Goričko, na drugi strani pa predstavljalo zastavljene vizije turizma javnih predstavnikov (občin, zavoda in regionalne turistične zveze) in vzpostavljene oblike turistične ponudbe. Zadnji del diplomske naloge je teoretični, podkrepjen z izbranimi turističnimi ponodbami vpetimi v kulturno dediščino, ki nazorno prikazujejo dejansko stanje razvitosti turistične ponudbe in v kateri smeri le ta nadaljuje.

V sklepu sem ovrednotila zastavljene hipoteze in kritično ovrednotila obliko turistične ponudbe. Vse tri analizirane primere vpetosti kulturne dediščine v turistično ponudbo sem ovrednotila in s povezovanjem podala kritično ugotovitev glede na vse tri zastavljene hipoteze, ki so kot predmet raziskave možno razložljive na enem konkretnem primeru.

1 KONCEPTUALNA IZHODIŠČA

1.1 KULTURNA DEDIŠČINA

Predmeti in dejanja postanejo dediščina šele takrat, ko jih ni več mogoče uporabljati v skladu z duhom časa. Vendar je sodobna kultura vedno živa, zato vedno stremi k revitalizaciji prisotnih pojavnih oblik kulture, zato se ji vedno poraja vprašanje možnosti oživljanja konceptov, pojmov in predmetov, ki so tako rekoč materialne in nematerialne ostaline ali snovni spomini.

David Lowenthal je dediščino definiral kot nekaj zavezujočega. Kot nekaj, kar dobimo, če hočemo ali ne; in čemur se ne moremo odpovedati, pa če je še tako neprijetna. Dediščina nas opredeljuje kot družbena bitja, določa našo identiteto. Prav zato, ker jo delimo z drugimi, smo pripadniki določene družine, skupnosti ali naroda (Lowenthal v

Jezernik in drugi 2010, 12). Tako v planetarnem kot nacionalnem merilu je zavedanje o pomenu kulturne dediščine človeška močna protiutež globalizaciji in podlaga za ohranjanje kulturne raznolikosti ter kakovosti bivanja (Gačnik 2003, 10). Že leta 1850 je bila v Avstriji ustanovljena Centralna komisija za raziskovanje in ohranjanje (Jezernik in drugi 2010, 7). V času slovenske narodne zavesti je dediščina postala dragocena vrednota za vse, ki jim je bilo mar za vprašanje identitete (Slovensko etnološko društvo 2010, 25). Že takrat so z apropiiranjem¹ kulturne krajine vzpostavljali nacionalno ozemlje in s tovrstnim dejanjem kulturna dediščina ni znanstveni koncept, temveč kategorija, ki so si jo izmislili ljudje, je koncept politike. Kulturna dediščina je totalno družbeno dejstvo in v svoji sestavi skriva različne komponente, ki nakazuje na večstranske učinke: oblikovanje, vzgajanje, varovanje, čaščenje in prebivanje (Župevc in drugi 2010, 6). V okvirih sodobnosti, torej multinacionalnega pristopa h kulturni dediščini »Kulturno dediščino preteklosti za lepšo prihodnost« v okvirih Evropske politike opredelujeta Helsinška (1996)² in Portoroška deklaracija (2001) (Vključevanje varstva kulturne dediščine v pripravo okoljskih poročil in celovite presoje vplivov na okolje 2005, 15–17). Slednja naslavlja kulturno dediščino in globalizacijo, kjer poudarja, da ima kulturna dediščina v kontekstu globalizacije posebno vrednost, ki zahteva razvijanje politik za ohranitev tega javnega interesa (Župevc in drugi 2010, 11). Koncept o celostnem pristopu k varstvu snovne in nesnovne dediščine izhaja iz leta 1975 s sprejetjem Evropske listine stavbne dediščine (European Charter of the Architectural Heritage t.i. Amsterdamska listina). Tako je Granadska listina določila obveznost podpisnic konvencije sprejeti načela celostnega ohranjanja v svojem pravnem redu (Ivanc 2012, 39). V 90-ih letih se koncept integracije na področju varstva okolja, usmerjanju razvoja in urejanju prostora vključi v doktrino celostnega integrativnega pristopa k ohranjanju kulturne dediščine. To se pri nas vidi v treh programskih sklopih (Ivanc 2012, 40):

Strukturni skladi finančne spodbude s strani Evropske Unije za razvoj manj razvitih

1 V času Centralne komisije, ko je zanimanje za preteklost in njene materialne preostanke (predvsem za umetnostne, prazgodovinske in zgodovinske spomenike) postalo »moda« (Jezernik in drugi 2005, 8).

2 Resolucija št. 2 kot dejavnik trajnostnega razvoja (prav tam).

območij držav članic, akcijski program Evropske unije za uresničevanje Agende 21 na področju okolja in trajnostnega razvoja in Evropska perspektiva prostorskega razvoja (ESPD).

Ohranjanje kulturne dediščine določa tudi v letu 2004 sprejet podpis Narske deklaracije. Tovrstni koncept zaobjame najširši del pojma kulturne dediščine, in izpostavi najpomembnejše: da dediščino ob spoštovanju njene posebne narave in družbenega pomena vključuje v trajnostni razvoj (ZVKD-1 2008, 1121). Torej, kot navaja in usmerja Portoroška deklaracija, se politika varovanj uveljavlja v okviru varovanja kulturne dediščine v okviru nacionalnih držav (Župevc in drugi 2010, 6), v Sloveniji pa najpomembnejše smernice na področju sprememb kulturne dediščine uvaja Zakon o varstvu kulturne dediščine ter Nacionalni program za kulturo v splošnih ciljih varstva kulturne dediščine. Koncept celostnega varstva³ ki je povzet po strokovnih izhodiščih varstva kulturne dediščine za Ljubljansko barje, in ki ga je sestavil Zavod za varstvo kulturne dediščine, temelji na naslednjih načelih:

varstvo dediščine ne vključuje le posameznih spomenikov, pač pa celotno človekovo okolje, varstvo vključuje poleg najpomembnejših spomenikov tudi skromnejše stavbe, ki same po sebi nimajo lastnosti spomenika, pač imajo izreden pomen v kontekstu celotnega mesta ali vasi in kvalitetno oblikujejo njihov karakter ter zagovarja varstvo in prenovo objektov kulturne dediščine v prostoru na tak način, da jim zagotovimo ustrezno uporabo v skladu s sodobnimi potrebami in načinom življenja.

Temeljna načela v slovenski ureditvi vključena v posamezne določbe zakona ZVKD, in sicer načelo celostnega ohranjanja dediščine predstavljajo naslednji državni dokumenti:

- politika urejanja prostora Slovenije
- strategija prostorskega razvoja Slovenije
- prostorski red Slovenije

Celostno ohranjanje dediščine je porazdelitev nalog ohranjanja kulturne dediščine na

³ Celostno varstvo vključuje tudi: varstvo dediščine je treba vključiti med cilje prostorskega planiranja od priprave razvojnih načrtov do izdajanja dovoljenj za posege, varstvo zahteva sodelovanje na vseh ravneh; med urbanisti, investitorji in konservatorji ter vključevanje in obveščanje javnosti.

različne državne resorje in na lokalne skupnosti ter sodelovanje med njimi. Lastniki dediščine in društva, združenja oz. nevladne organizacije so pomemben in enakopraven soudeleženec pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh odločanja (Ivanc 2012, 41). Po Unescovi identifikaciji, ki je navedena v delu avtorice Ivanc se kulturna dediščina vrednoti po dveh vrednotah; kot kulturna vrednota/lastnost/vrednost in kot sodobno družbeno ekonomska vrednost. Zadnja vrednota poleg funkcionalne, izobraževalne, funkcijske in politične vrednosti opredeli tudi ekonomsko vrednost, in sicer je vrednota, ki jo vzpostavlja dediščina in posledično omogoča različne vire prihodkov od sektorjev, kot so trgovina, raba, privlačne vsebine in *turizem* (Worthing in Bond v Ivanc 2012, 54).

1.2 DELITEV KULTURNE DEDIŠČINE

Naravna in kulturna dediščina sta po Zakonu o naravni in kulturni dediščini območja in posamezni deli narave, ki imajo za Republiko Slovenijo ali za njeno ožje območje kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost. Kulturna dediščina so viri in dokazi človeške zgodovine in kulture, ne glede na njihov izvor, razvoj in ohranjenost (snovna, materialna dediščina), ter s tem povezane kulturne dobrine (nesnovna, nematerialna dediščina) (ZVKD-1 2008, 1121). Zaradi njihove kulturne, znanstvene in splošno človeške vrednosti sta varstvo in ohranjanje kulturne dediščine v državnem interesu. Osnovna, kulturna funkcija kulturne dediščine je njeno neposredno vključevanje v prostor in aktivno življenje v njem predvsem na področju kulturne istovetnosti. Generalno ZVKD-1 loči: arheološko dediščino, kulturno krajino, nepremični kulturni spomenik, območja naselitve, nepremično dediščino, registrirano nepremično dediščino, spomeniško območje ter varstveno in vplivno območje.

Snovna (materialna) dediščina so glede na svojo pojavnost v prostoru posamične stavbe, skupine stavb, območja, predmeti in zbirke predmetov.

Stavbna dediščina so stavbe, vključno s pripadajočimi napeljavami, okrasjem, opremo in pripadajočimi zemljišči, drugi grajeni sestavi, naselja ter njihovi deli in prostorske ureditve, tudi če so oblikovane iz naravnih prvin. Podrobneje stavbno dediščino ZVKD-1 Slovenije razvršča na:

Dediščinska kulturna krajina so posebna, razločljiva območja zemeljskega površja, kot jih zaznavajo ljudje in katerih značilnosti in prostorske ureditve so plod delovanja in medsebojnega vplivanja naravnih in človeških dejavnikov. Širši pomen predstavljata izraza *integralna dediščina* in *območja nacionalne prepoznavnosti*.

Nesnovna (nematerialna) dediščina so znanja, spretnosti, šege in navade, prepričanja in vrednote, kot jih zaznavajo in uresničujejo ljudje, ki so povezani z ustvarjanjem, uporabo, razumevanjem in njenim posredovanjem sedanjim in prihodnjim rodovom. Naslednja delitev je bolj osnovna od naštete: kulturno dediščino delimo na materialno in nematerialno (živo, nesnovno). Materialno pa naprej na premično in nepremično. Znotraj delitve kulturne dediščine pa se srečamo tudi s pojmom kulturni spomenik (Kulturna dediščina 2013). Avtorica Alenka Testanierie v projektu »Instrument za predpristopno pomoč« navaja, da je kulturna dediščina lahko osnovni element turističnega proizvoda kot na primer muzejska zbirka, ali pa je le njen sestavni del; kot sooblikovalka turističnega proizvoda. S kulturno dediščino je moč oblikovati posebnosti in identiteto ponudbe, razumeti koncepte turističnih prireditev ter skrbeti za primerno spominkarsko ponudbo. Dediščina ni le nosilka nekih narodnostnih, estetskih, verskih idr. vrednot, ampak gre za: ekonomsko kategorijo, prostorsko kategorijo (npr. zaradi dediščine prostor varujemo, prenavljamo) in družbeno kategorijo (npr. dediščina povezuje oziroma ločuje ljudi med sabo zaradi občutka identitete). Uporaba kulturne dediščine v turizmu zahteva tudi nekaj teoretičnih »predpriprav«. Prvi pogoj, da dediščino vključujemo v turizem je, da jo poznamo in razumemo (prav tam).

Naprej avtorica Tjaša Ivanc ponazarja pregled nepremična kulturne dediščine in jo deli po različnih zvrsteh:

nepremična kulturna dediščina, naravna dediščina, premična kulturna dediščina ter živa oz. nesnovna kulturna dediščina.

Nepremična dediščina se deli na arheološko dediščino in na stavbno dediščino. Slednja se deli na:

profano (stanovanjske, poslovne, gospodarske, proizvodne, javne) in sakralno (služijo bogoslužju).

Po avtorici Ivanc Tjaši pa kulturna dediščina ne opredeljuje le nepremično kulturno dediščino kot zaščito preteklosti, ampak kulturno dediščino »per se«. Zato ZVKD-1 opredeljuje vrednote dediščine, podedovane iz preteklosti, ki jih skupnost opredeli kot (Ivanc 2012, 130):

- odsev in izraz svojih vrednot, identitet,
- verska in druga prepričanja in
- znanja in tradicije.

V svoji diplomski nalogi iščem odgovore na ključna vprašanja, kot so revitalizacija⁴, v ekonomskem pogledu komercializacija oz. trženje ali v kulturološko bolj osmišljenem izrazu vrednotenje, kakšni so pogledi na s turizmom zanimanje za kulturno dediščino in do kakšne mere se na Goričkem zrcali oz. opazi (je prisotno) da je turizem praktična možnost ohranjanja kulturne dediščine? Popolnoma osnovni odgovor na moje vprašanje je, da se posameznik v kontaktu z dediščino umesti v lastno zgodovinsko, socialno in kulturno okolje in ima do tega tudi pravico. Če obstaja bojazen in strah, da bi z najrazličnejšimi posegi v kulturno dediščino osiromašili narod za nekaj, kaj je po tradiciji ostalo takšno kot se je znašlo v času, ko je imelo svojo funkcijo in če obstaja negativni duh globalnega pritiska v smislu, da nič ne bo prostora za zanesenjake, kulturna dediščina kot taka (v sodobnem času) v okviru nacionalnih politik pomeni polje vključevanja v trajnostni razvoj in trajnostni razvoj tudi bazira na dediščini. Takšno skrbno, strateško in programsko ohranjanje je vsekakor plod nacionalne politike in tudi Nacionalni program za kulturo 2013–2016 dopušča smernice v tej smeri. Celostno ohranjanje in varstvo kulturne dediščine zajema ob vsem že uveljavljenem⁵ tudi vključevanje dediščine v gospodarski razvoj in družbeno življenje (Nacionalni

4 Revitalizacije, z zagotavljanjem družbene uporabnosti (ustrezne dejavnosti, namenske rabe), v skladu z dostojanstvom varovanih prvin, kar se da dolgim vzdrževanjem značilnosti umeščenosti v prostoru (Vključevanje varstva kulturne dediščine v pripravo okoljskih poročil in celovite presoje vplivov na okolje 2005, 12).

5 Izvajati učinkovito pravno varstvo KD, uvedba dopolnilnih mehanizmov ki bi spodbudili vlaganja v KD, spodbujati kakovostne znanstvene in tehnološke raziskave za potrebe KD in zagotavljati njihovo javno dostopnost, podpreti dejavnosti, ki spodbujajo ohranjanje žive dediščine (Nacionalni program za kulturo 2013–2016, 33).

program za kulturo 2013–2016, 33). Ponovno Helsinška deklaracija 1996, z Resolucijo št. 1 naslavlja kulturno dediščino kot kulturni dejavnik Evrope ki jo gradimo, in ob vsebinsko zelo pomembnih alinejah vključuje tudi trajnostni pristop h kulturnemu turizmu, kot skupno točko dediščinskih politik v Evropi (Vključevanje varstva kulturne dediščine v pripravo okoljskih poročil in celovite presoje vplivov na okolje 2005, 15–17). Evropska konferenca ministrov pristojnih za kulturno dediščino, ki je leta 2001 potekala v Portorožu, v naslovu Resolucija o potrebnosti prilagoditve zakonodaje in drugih regulativ na zahteve celostnega ohranjanja stavbne dediščine (76/28, 1.1976) podrobneje določa glavne cilje celostnega ohranjanja varstva z ukrepi (prav tam):

- zaščite, obnove in izboljšanja (spomeniških lastnosti),
- integracija posameznih stavb, skupin stavb in krajinskih območij v prostor današnje družbe, s programiranjem in načrtovanjem,
- revitalizacije, z zagotavljanjem družbene uporabnosti (ustrezne dejavnosti, namenske rabe), v skladu z dostojanstvom varovanih prvin, kar se da z dolgim vzdrževanjem značilnosti umeščenosti v prostoru in
- rehabilitacije stavb, predvsem stanovanjskih, z obnovo konstrukcij, prilagajanjem sodobnim zahtevam življenja, vendar ob pazljivem ohranjanju kulturnih prvin.

Avtorja Evans in Ford v članku “*European funding of culture: promoting common culture or regional growth*” navajata nekaj pomembnih načel, ki so v skladu z razvijajočimi se pogledi na dediščino in turizem na Goričkem. Tako navajata, da je Evropska komisija v svojem programu za regionalni razvoj kot “srčiko” razvoja naslovila kulturo, natančneje umetnost (v širšem pomenu) in dediščinske projekte. Glavno načelo strukturnih skladov, kot glavni podporni sistem kulture v Evropi s prepoznavanjem umetniških in dediščinskih projektov je, da takšni projekti pomenijo tudi vir ekonomske rasti in zaposlovanja. Umetniški in dediščinski projekti so sofinancirani

že v višini 87 % Evropskih sredstev. Strukturne spremembe na področju agrikulture so v omenjenem program naslovljene ravno na tradicionalna znanja. Avtorja Bates in Wecker v istem članku opredelita dediščinske "centre" z besedo ekonomska združenja, tudi na področju ohranjanja narave in kulture.

1.3 VLOGA KULTURNE DEDIŠČINE OB IZZIVIH GLOBALIZACIJE

Globalni izziv in globalni cilj dobi hitro pridih grožnje in hibridnosti, vendar s premišljenim programom in ukrepi lahko vplive dosedanje globalizacije zaustavimo ravno ob preudarnih lokalnih prijemih in oblikujemo nove smernice globalnega. Turizem, kot nepogrešljivi termin globalizacije predstavlja vrsto socialnih in kulturnih posledic za okolje, kulturo in družbo. Različni faktorji različno vplivajo na družbeni in kulturni sistem. Nikakor ne gre zanikati, da ima turizem velik ekonomski vpliv in da se ta korist zrcali tudi na dolgi ali kratki rok ob vzpostavljeni družbeni skupini, ki je deležna ekonomskih koristi. Turistična dejavnost na Goričkem je zelo specifično razvita v vseh svojih najznačilnejših pojavnih oblikah, v katere je tako materialna kot nematerialna dediščina uspešno vključena, vendar ima pokrajina na Goričkem izjemni potencial za revitalizacijo trenutne oblike turizma na različnih objektih kulturne dediščine do te mere, da bo vključevala širši spekter družbe. Kulturna dediščina je v sodobnem času postala pomemben dejavnik v ekonomskem kontekstu, saj omogoča razvoj številnih kulturnih proizvodov in storitev in nenazadnje tudi kulturnega turizma, obenem pa postaja čedalje večje politično sredstvo za večji prispevek k ekonomskemu razvoju družbe (Župevc in drugi 2010, 11). Ljubljanska deklaracija o kulturni dediščini, ki je bila sprejeta 2009 v Ljubljani vsebuje 4 alineje strateške usmeritve, kjer je pod tretjo⁶ zapisano: 3. varstvo okolja: a) upoštevanje potrebe po dostojanstvenem življenju v čistem in prijetnem okolju, v katerem oživljanje in ponovna uporaba starih stavb preprečujeta nepotrebno izgubo njihove ekonomske in kulturne vrednosti in b) ohranjanje naravne dediščine, uvajanje novih politik upravljanja kulturne krajine in turizma, za varstvo in razvoj biološke in krajinske raznolikosti, ne da bi negativno vplivala na rast (prav tam).

⁶ Dodatne alineje: sprava in dialog med kulturami, socialno vključevanje ter lokalni razvoj (prav tam).

Na znanstveno obravnavanem področju turizma, ki sestoji iz različnih diskurzov⁷ je turistični konstrukt doživel razvoj; razvile so se številne alternativne oblike turizma, h katerim poleg ekoturizma in turizma, ki ga upravlja lokalna skupnost (Kontogeorgopoulos⁸) spada kulturni turizem. V znanstvenem diskurzu je ekoturizem lahko tudi zavajajoč pojem trajnosti in je prav tako masovni turizem tisto področje, na katerem je trajnostna usmerjenost splošni cilj, ki je aplikativen na vseh oblikah turizma (Butler in Wall v Lu in Nepal 2009, 12) V polju diskurza prepletanja turizma in kulturne dediščine je slednja lahko predmet konzervatorstva, predmet opredeljevanja kolektivne identitete oziroma predmet ekonomske uporabe predvsem v turistične namene (Fakin Bajec 2011, 88). Dediščina, ki jo opredeljujem kot vlogo kulturnega konteksta pri nastajanju oblikovanja turizma je postala v porabniški družbi tudi ekonomski proizvod, ki lahko prekriva, nasprotuje ali celo zanika njeno kulturno vlogo identifikacijskega znaka, je lahko znotraj kulture ob različnih intervalih različno predstavljena, njena interpretacija pa se spreminja tudi med kulturami skozi čas (Fakin-Bajec 2011, 79). Podobno vprašanje si zastavlja tudi etnološka stroka za regionalni razvoj skozi prizmo glavnih karakteristik razvoja družbe po programu Združenih narodov za razvoj (UNDP), ki za področje kulture kot glavno vprašanje razvoja zastavlja ali le ta upošteva temeljne vrednote in kulturo konkretne družbe (Gačnik 2003, 34). Na drugi strani je potrebno upoštevati definicijo turizma, ki jo je podala Valene Smith in ki po navedbah Bajuk-Senčerjeve služi kot citat in osnovo za sedanje etnografije: turizem = prost čas + razpoložljiva sredstva + pozitivni lokalni ukrepi (Smith v Bajuk-Senčer 2005, 37). Nekateri kulturno dediščino smatrajo kot hitro razvijajoča se industrijo, ki je močno povezana z še hitreje razvijajočo se industrijo; turizmom, tako pa sta nostalgija do kulturne dediščine ter turistična izraba glavni gonili ohranjanja kulturne dediščine (Hoždar in Toplak v Župevc in drugi 2010, 60). Kultura turizma predstavlja tudi ukvarjanje z domačinskimi pogledi na turizem in manj s turisti (Kozorog 2009, 49). Evropska potovalna komisija opredeljuje med drugim kulturni turizem z besedo »premiki« obiskovalca k kulturnim atrakcijam, kot so dediščina,

7 Globalizacija kultura in turizem, turizem kot obred, turizem kot oblika razvoja in lokalizacijske strategije kot način snovanja identitete (povzeto po Bajuk Senčer 2005).

8 Glej opombo št. 14.

umetnost in kulturne manifestacije (Svetovna turistična organizacija 2005). V turističnem vodniku »Na zelenem otoku presahlega morja« na Goričkem kulturo pojmujejo kot tisto, ki je izoblikovala naravo obdelovanja zemlje in posredno oblikovala obliko kulturne krajine (Just in drugi 2008, 9).

1.4 POSTMODERNISTIČNA TEORIJA TURIZMA

Globalizacija kot nevidno sredstvo razvoja, je ustrezen termin, ob katerem turizem pridobi predvsem negativno konotacijo. Globalizacija je vplivala na razvoj turizma v dveh smereh: s standardizacijo turističnih produktov (kulturna industrija) in z razvojem masovnega turizma, zaradi katerega so se razvile številne oblike turizma (Ivanovič 2008, 46). Naraščajoče število turistov, kot posledica tehnološkega razvoja, je povečevala razlike med obiskanimi in neobiskanimi kraji, in tako je posledično naraščala težnja po še ne odkritih destinacijah, avtentičnih ali uprizorjeno avtentičnih doživetij (prav tam). Vendar postmodernistična teorija, ki je zamajala stebre delitve kulture na visoko in nizko, in ki je vse te distinkcije »zavrnila« s teorijo o kulturni demokraciji, v prvi vrsti kulturo, kot del, brez katerega sleherni družbeni sistem ne obstaja več ne opredeljuje tako enoznačno. Kultura je širša in pomeni kulturno diverzitetu, kjer poleg umetnosti, literature, fotografije, televizije...svoje mesto najde tudi turizem (Ivanovič 2008, 38).

Škodo psevdo-doživetja, kot posledica hiper-realnosti, ki je plod postmodernistične hiper-produkcije hitro utrpi tudi turizem, v trenutku ko je »iztrgan iz rok« okolja in domačinov, in ko postane »gonilna sila« turističnih agentov in potovalnih skupin. Oživljanje preteklosti z oživljanjem dediščine je v moderni turistični industriji nepogrešljivi člen. Le ta lahko ponazarja razhajanje, če z oživljanjem ponazarja neznačilno kulturo za izbrano okolje. Na istem mestu je ravno izogibanje revitalizaciji kulturne dediščine na območju, kjer je močno prisotna neekonomsko in negospodarsko ravnanje na vseh možnih oblikah dediščinskih objektov (Ivanovič 2008; Bogataj 1992).

Modernistične teorije turizma vključujejo tudi teorijo o globalizaciji, kot vidnemu sredstvu razvoja v vseh najrazličnejših digitalnih in spletnih oblikah razvoja, ki lahko

koristijo turizmu oz. turističnemu sektorju. Predvsem manj razvite države (LDC) so tiste, ki v turizmu vidijo novo polje ekonomskega preživetja. Eko- in kulturni turizem veljata za post-moderni implikaciji turizma, ki sta se pojavile predvsem zaradi uničujočih posledic tradicionalnih oblik turizma⁹ vendar ja trajnostna naravnost v turizmu lahko plod globalne, regionalne in lokalne vneme. V kolikor je prisotna vse prej kot klasično destinacijsko naravnost, dokazuje zrelost in razumevanje za takšno obliko načrtovanja (Lu in Nepal 2009, 13). Centralizacija, kot sredstvo nacionalnih politik je lahko primerno sredstvo globalizacije. V splošnem pomenu bi ta koristila univerzalni vzpostavitvi npr. gospodarskih politik. Problem centralizacije se je pojavil tudi v Krajinskem parku Goričko. Zavarovana območja naj bi bila, kot drugod v mednarodnem okvirju področje centralizacije, vendar na javnem zavodu Krajinski park Goričko v osnutku *Letnega poročila za leto 2012* navajajo, da so se v preteklosti pojavila pobude, vendar so na pristojnem ministrstvu (Ministrstvo za okolje in prostor ter Ministrstvo za kmetijstvo) proti takšni odločitvi. Naprej navajajo razlog: upravljalci na zavarovanem območju morajo biti vpeti v lokalno okolje. To pomeni, da tudi turizem ne bo tako zlahka iztrgan iz rok domačinov, in bo tako še vedno ohranil svoj potencial; predvsem bo s težavo predmet razprav o »izgubi pristnosti«.

1.5 TRAJNOSTNA NARAVNANOST V TURIZMU

Trajnost lahko dosežemo, če upoštevamo splet njenih treh dimenzij: ekološke, socialne in ekonomske. Trajnost ni neka nasilna ideologija, ampak, če parafraziramo Hegla, »spoznanje nujnosti« (Bogataj in drugi 2013, 15). Ravno moderne posledice tradicionalističnih oblik turizma, t.j. ekspanzivnega razvoja turistične industrije so tiste, ki so vzbudile med drugim tudi okoljsko ozaveščenost. S skupnim imenom tovrstni koncept avtor Smith poimenuje »sustainable« (kar v pravem prevodu pomeni vzdržni,

9 Na Tajskem se je v letu 1980 pojavila prva ekoturistična organizacija Sea Canoe. Avtor Kontorgeorgopoulus je v svoji doktorski disertaciji razvil teorijo o pozitivnih socio-kulturnih vplivih ekoturizma na 80 % populacijo priseljencev iz Malezije na otok Phuket (Tajska). O medsebojni soodvisnosti in materialnem preživetju alternativnih oblik turizma na račun množičnega turizma razpravlja avtor Nick Kontogergopoulus v svojem delu »Ecotourism and mass tourism in Southern Thailand: spatial interdependence, structural connections and staged authenticity« in o ekoturizmu v članku »Community based Ecotourism in Phuket and Ao Phangha, Thailand: Partial victories and bittersweet remedies«.

znošni) oz. trajnostni turizem (Smith 2006, 389). Sestoji pa iz zelenega, eko, naravnega, mehkega (soft) in avanturističnega turizma. Glavno vodilo takšnega turizma je iskanje ravnotežja med najpomembnejšimi viri: človeškim in naravnim (prav tam). Na območjih, kjer so prisotne takšne oblike turizma, je vse prej kot trg »niche« prisoten etos razvojnega turizma (Smith 2006, 391). Zato izoblikovanje ruralne oz. podeželske turistične izkušnje sestoji iz načrtovanja, varovanja in konzerviranja ter integriteto in vključevanjem atraktivnosti ruralnega oz. podeželskega okolja (Pender in Sharpley 2005, 178). Koncept se nanaša na razvoj turizma in izpolnjuje določene strateške kriterije, ki so podani v definiciji Svetovne turistične organizacije (Mihalič 2008, 20):

- zagotavlja optimalno rabo naravnega okolja in pomaga varovati biodiverzitetu,
- spoštuje socialno-kulturno avtentičnost lokalnega prebivalstva ter ohranja njihovo izgrajeno kulturno dediščino in tradicionalne vrednosti,
- zagotavlja ekonomsko uspešnost tako, da omogoča socialne in ekonomske koristi za lokalno prebivalstvo.

Avtorja Pender in Sharpley navajata naslednje zanimivosti o v preteklosti ustanovljenih nacionalnih parkih¹⁰: prvi ameriški park Yellowstone, ustanovljen v letu 1872 in prvi evropski park na Švedskem, ustanovljen šele leta 1909 sta v svojem osnovnem principu promovirala rekreacijo in skupne tržne (komercialne) priložnosti (Pender in Sharpley 2005, 176). Podobno jih opredeljuje tudi Smith, vendar z besedo »lokalne iniciative« in zanj podeželska turistična izkušnja sestoji iz za turistične namene uprizorjenih historičnih delov obiskanega okolja. Tako npr. podeželski turizem v Nemčiji pomeni turizem na kmetijah (prav tam). Avtor Smith na štirih straneh podrobneje predstavi »orodja trajnosti«, vendar jih bom v svoji diplomski nalogi le grobo povzela. Ta so naslednja: korporativni okoljski menedžment, osredotočenje na okoljske vplive, pregled oz. stanje okolja, okoljska politika, menedžment obiskovalcev in Agenda 21 (Smith

¹⁰ Po znanstvenih navedbah in večletni (1993–2007) analizi izdanih prispevkov interdisciplinarnega časnika za trajnostni turizem (*Journal of Sustainable Tourism*, v članku »*Sustainable tourism research: an analysis of papers published in the Journal of Sustainable Tourism*«, ki velja za mnogo bolj diverzificiranega od drugih časnikov mainstream turizma) na podlagi raziskav v Evropi, Kanadi Novi Zelandiji in tem istem zaostanku na Kitajskem, v Aziji in južnem Pacifiku (6–1 % izdanih člankov o trajnostnem turizmu) obstaja znanstvena domneva, da je trajnostni koncept zahodno-evropski konstrukt. To je predvsem posledica širjenja ideje o nacionalnih parkih iz Severne Amerike in zaostanka o trajnostnem principu v Afriki in južni Ameriki..., kjer socialni sistem, kulturne vloge in politični kontekst odigrata drugačno vlogo, kot jo v razvitem svetu (Lu in Nepal 2009, 14).

2006, 398). Agenda 21, ki je nastala v Riu de Janieru nekoliko poenostavljeno definira trajnost kot »značilnost procesa ali stanja, da se ohranja brez konca« (Bogataj in drugi 2013, 18). Park Northumberland v Angliji ob prizadevanjih za povečanje obiska (le tega naj bi po podatkih za leto 2007 dvignil na 90 % pri domačem prebivalstvu), ki je kot raziskovalno področje predmet marketinga angleškega nacionalnega parka, v strateški plan neizogibno vključuje najpomembnejše dejstvo: da je kot zavod del živečega in delovnega področja, kjer sta konzerviranje in rekreacija neločljivo povezani z lokalnim gospodarstvom in skupnostmi (Sharpley in Pearce 2007, 559). Že samo interes konzerviranja in interes za lokalno socioekonomsko blaginjo in turizem ter samo ime "nacionalni park" ponazarjajo razvojne temelje upravljanja v Anglešem parku, ki ne ponazarja razhajanj v prizadevanjih za ruralno ekonomijo in skupnost (prav tam). Vse to pa ponazarja odgovornejše ravnanje v smeri razvoja turističnega sektorja. Svetovna turistična organizacija vsebuje *globalno kodo etike*, ki sestoji iz 10 členov. Vsi pomembni člani so navedeni v članku o vplivu in konfliktih v Romunskem "Drakula" parku, kjer so za komercialno vzpostavitev tematskega parka starodavne živeče grotesknosti, utelešeno v podobi Drakule, v konfliktih in načrtovalnih procesih glavno vlogo odigrali ravno principi razvojnega turizma¹¹.

Člen 1 in 2 turizem predpostavlja kot možnost medsebojnega odnosa med družbo in skupnostjo, vzpostavitev le na način upoštevanja lokalcev, njihove tradicije, zakonov in folklore. Člen 3 izpostavlja turizem nasploh kot področje odgovornega razvoja. Člen 4 izpostavlja kulturno dediščino kot sredstvo, ki jo turizem uporablja za svoje namene. Nadaljuje pa s posledičnim spoštovanjem, ohranjanjem in skrbjo za kulturno dediščino, kjer imajo lokalne skupnosti določene pravice in obveznosti do te dobrine, kjer v členu 5 izpostavlja medsebojno ekonomsko in kulturno korist od sektorja turizma, na način direktnih ali indirektnih služb. Glavne obveznosti na področju turizma morajo izpolnjevati turistični profesionalci, javni organi in mediji navaja v nadaljevanju člen 6. Člen 7 opredeljuje rekreacijo in turizem kot pravico do turizma (vstopnica za tematski park bi bila predraga za Romunske prebivalce). Člen 8 izpostavlja svobodo turističnih

¹¹ Več o Hollywoodski kreaciji žive drakulske legende in prebivalcev Sighisoara v Romuniji razpravlja članek "*Impacts and Conflicts surrounding Dracula Park, Romania: The role of sustainable tourism principles*", avtorjev Tazim Jamal in Aniela Tanase.

dejanj, medtem ko 9. člen večjo svobodo pri upravljanja odreja delavcem in podjetnikom, odjema pa multinacionalkam za posredovanje v turistični industriji. Člen 10 aplicira "globalno kodo" na nevladne organizacije.

2 KRAJINSKI PARK GORIČKO

V naslednjem poglavju bomo ponazorili usmeritve in vizije na področju turizma v zavarovanem območju, ki sovpadajo z Agnedo 21, v svojih usmeritvah ne oporekajo globalni kodi etike. Velja, da podobno kot v prvem ustanovljenem parku Yellowstone in Angleškem parku tudi v Krajinskem parku Goričko strateško planiranje posledica spoštovanja skupnosti in okolja. Podrobneje, povzeto po Mihaliču je na Goričkem v usmeritvah za turizem zaznati zagotavljanje optimalne rabe okolja, spoštovanje sociokulturne avtentičnosti in zagotavljanje ekonomskih pogojev. V nacionalnih usmeritvah je tukaj možno zaznati ohranjanje upravljanja turizma v rokah tistih, ki okolje najbolj poznajo. To je ključni temelj za razvoj nekonvencionalnih in tradiciolnalnih oblik turizma na dediščinskih objektih. Osnovno vodilo v usmeritvi za turizem je kulturna dediščina kot predmet opredeljevanja kolektivne identitete, predmet ekonomske uporabe predvsem v turistične namene in nekoliko manj predmet konzervatorstva. Prenos celostnega ohranjanja kulturne dediščine na različne državne resorje, kot so zavodi, občine in skupnosti ponazarja pokrajino kot primer celostnega ohranjanja kulturne dediščine, ki je na tem območju v sektoju turizma našla svoje ekonomsko namembnost.

2.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNIH POJMOV

V tem poglavju zavarovano izbrano področje, ki je Krajinski park Goričko, analiziramo bolj podrobneje. Z analizo vizije zavarovanega območja in Pomurske turistične zveze ter z razvojnimi možnostmi v parku želimo potrditi domnevo, da konceptualna izhodišča v prvem poglavju nazorno potrjujejo trajnostne usmeritve v Krajinskem parku Goričko; tako na nacionalni kot na Evropski in globalni ravni. Obenem so usmeritve glede vloge kulturne dediščine na konkretnem območju skladne s konceptualnimi izhodišči iz prvega poglavja. Izbrani park potrjuje domnevo, da na takšnih območjih le

ta pomeni neprecenljivo simbolno in ekonomsko vrednost, kot je to na primeru Angleškega nacionalnega parka.

Analiza vizije Krajinskega parka Goričko in vizije Pomurske turistične zveze služita za ovrednotenje prve zastavljene hipoteze. Obenem sta pomembni za ovrednotenje druge zastavljene hipoteze, ki bosta služili bolj kot dodana vrednost za ovrednotenje tretje hipoteze, katere analizo podrobneje vršimo v tretjem poglavju. Z analizo obeh pomembnih akterjev na področju turizma poglobljamo teorijo o pomembnosti soudeležencev pri sprejemanju odločitev avtorice Ivanc, kot so lastniki dediščine in društva, združenja oz. nevladnje organizacije.

Naslednja javno pravna izhodišča v zavarovanem območju potrjujejo domnevo v praksi: ohranjanje kulturne dediščine, kot eno od usmeritev v razvojnem turizmu, lahko tako kot navajmo v konceptualnih izhodiščih po povzemanjih avtorjev Pender in Sharpley, avtorja Mihalič, Župevc, Ivanovič, Bajuk-Senčerjeve in ki niti kot javno-pravna določila ne oprekajo globalni kodi etike in kjer je predmet vizije Agenda 21, ki je po avtorju Smith eno od orodij trajnosti, zasledimo v usmeritvah za turizem v zavarovanem območju Krajinski park Goričko. Kot taka določila pozitivno vrednotijo naravo in družbo v regijskem parku, na kar lahko navažemo teorijo o nacionalnem parku avtorjev Sharpley in Pearce.

S poglavjem o razvojnih možnostih v krajinskem parku sekundarno analiziramo opredeljevanje kulturne dediščine s strani lokalnih prebivalcev, saj je le ta po teoriji avtorice Fakin-Bajec lahko predmet kolektivne identitete. Sekundarna analiza služi kot uvod v ustreznost logično-posledične zveze nazorstva odgovornih organov. Ti so kot upravljalci na področju turizma in konzerviranja kulturne dediščine ter namenske ekonomske rabe po avtorici Ivanovič razpeti med želje lokalcev in vplivov sodobnega časa. Po teoriji avtorja Gačnika bi lahko v tem duhu z neupoštevanjem želj lokalcev izneverila kulturo konkretne (Goričke) družbe.

S primeroma promocije turizma na Goričkem, ene na spletnem portalu "I feel Slovenia" in drugo na primeru lokalnega vodnika "Na zelenem otoku presahlega morja" na kratko

analiziramo predstavitev turizma v širšem pomenu, kot turistične ponude na Goričkem v obliki promocije (spletne in tiskane). Osnovni namen kratkega opisa promocij je analizirati, kako je turistična ponudba na Goričkem, ki je območje nizke do zmerne obiskanosti, predstavljena širši javnosti. Z izbiro lokalnega in nacionalnega primera vodnika podajam zelo kratko analizo razlike med promocijo turizma na ožji in širši ravni.

2.2 TURIZEM NA GORIČKEM

»Turizem in rekreacija sta dejavnosti, ki sta v veliki meri odvisni od naravnih znamenitosti, /.../. Zavarovana območja predstavljajo tisto obliko varovanja okolja in narave, ki v največji možni meri omogoča trajno ohranjanje naravnih značilnosti, pokrajinske in biotske raznovrstnosti, ki postajajo tudi vse bolj turistično zanimive atraktivnosti, cilj obiskovanja« (Turizem v zavarovanih območjih 2006, 9). Po povzemanjih Svetovne turistične organizacije Turistična zveza Slovenije navaja, da morajo vse dejavnosti, torej tudi turistična dejavnost omogočati trajno delovanje pokrajinskih ekosistemov, ohranjati vire okolja in pokrajinsko ter biotsko raznovrstnost (prav tam). Koncept »mehkega turizma«, ki pomeni nad-standard turistični ponudbi območja, v ožjem pomenu temelji na doživljanju in spoznavanju narave (Hladnik 2008, 5–10). V primerjavi z nezavarovanimi območji zaradi izjemnih, atraktivnih naravnih in kulturnih vrednot predstavlja izvrstno razvojno in tržno priložnost za sonaravne oblike turistične in rekreacijske dejavnosti (prav tam), podobno kot v Angleškem parku po teoriji avtorjev Sharpley in Parce. Iste smernice dovoljuje tudi globalna koda etike. Kulturne znamenitosti in prireditve so že na 4. mestu po izbiri motivov v odnosu do ohranjene narave v Sloveniji leta 2003 (SURs v Hladnik 2008, 4), pripada jim 6,1 % deleža¹². Krajinske pestrosti so naslednji pomembni motiv za turizem v zavarovanih območjih, ena izmed smeri možnega razvoja turizma v zavarovanih območjih pa je tudi trženje kulturne dediščine, naravnih vrednot in lokalnih produktov, ki so lahko plod posrednih ali neposrednih služb v parkih, kot navaja 5. člen globalne kode etike. V nadaljevanju so predstavljeni konkretni primeri, pri katerih se te usmeritve kažejo v

¹² Pred njimi so: možnost za naravne lepote, podnebne razmere, mir in cene (prav tam).

krajinskem parku, hkrati pa sovpadajo s teorije avtorice Ivanc o vrednotenju kulturne dediščine kot ekonomske in kulturne vrednote po povzemanju UNESCO, kjer je del dohodkov v sektorju turizma tudi usmerjeno za trženjske razmere prav upravljanje s kulturno dediščino.

Krajinski park Goričko je del trideželnega parka med Avstrijo (Raab), Madžarsko (Örseg) in Slovenijo. Leži na skrajnem severovzhodu Slovenije, na robu Panonskega sveta. Območje zavzema 462 kvadratnih metrov s skoraj 20.000 prebivalci. Ti so razdeljeni v skupno 90 naselij. Skupno ima 47 naravnih vrednosti¹³ in je območje Nature 2000 za 11 vrst ptic. Kot tako je stičišče treh narodov in kultur, kjer pa se geološko še vedno razprostira gričevnata pokrajina na vse mednarodne dele parka, imenovana »griči« oz. na slovenski strani poimenovana Goričko. Je pokrajina, poimenovana po gorica, kakor domačini imenujejo griče, dvignjene iz nekdanjega Panonskega morja (Bizjak 2008, 25). Je pokrajina starih poljedelskih kultur, pokrajina z lastno dušo in izjemno navezanostjo ljudi na svojo zemljo (prav tam). Območje slovi po znameniti kulturni krajini, ki jo obdajajo človekov prvinski odnos do zemlje, sožitje z naravo in njegova občudujoča ustvarjalnost ter izvornost pri uporabi materialov. Kot najmlajše zavarovano območje se ponaša s tipično arhitekturo ljudskega stavbarstva, o čem nedvomno pričajo razpadlo ohranjene »cimprače« in potočni mlini. Enote kulturne dediščine na območju parka so katoliški in protestantski sakralni objekti, spomeniki, stari mlini, grad Grad, grad Matzenau, kriptna na Gradu, nagrobniki, cimprane hiše, muzeji, šole, zidana znamenja (beli križ, Peršev križ) itd. (Ministrstvo za okolje in prostor 2008). Te značilnosti so strnjena podoba kulturnih značilnosti Krajinskega parka Goričko.

Območje je postalo zavarovano in park z ustanovitvijo uredbe o krajinskem parku v zavarovanem območju¹⁴. Turistična zveza Slovenije kot eno izmed neposrednih koristi ob ustanovitvi parkov pripisuje gospodarskima panogama, kot sta turizem in

13 Pokrajina z najbolj izrazitim celinskim podnebjem, razkošje biotske raznovrstnosti, raztišče 1000 praprotnic in semenk, habitat 174 vrst ptic, habitat številnih vrst netopirjev in najbolj vitalne in največje populacije vidre (Bizjak 2008, 28).

14 Slovenija ima 11 % zavarovanega ozemlja (Turizem na zavarovanih območjih 2006, 5).

kmetijstvo. V nadaljevanju izpostavi glavni pozitivni turistični »imidž«, ki ga Slovenija lahko trži z vidika pokrajinske in biotske pestrosti in ki je: dežela maloposestniške kmetijske rabe in posledično ohranjene mozaične kulturne pokrajine s pripadajočo biodiverzitetjo. Segment turističnega gospodarstva se zato razvija v svoji značilni smeri tudi v pokrajini Goričko z vključevanjem lokalnega prebivalstva na način lastne blagovne znamke. Kolektivna blagovna znamka pomeni oznako kakovosti prehrabnih izdelkov, izdelkov domače obrti in storitev iz Prekmurja. Pravico do uporabe te znamke podeljuje »Društvo za promocijo in zaščito Prekmurskih dobrot«. Kolektivna blagovna znamka se imenuje »Diši po Prekmurju«. Lastnik in nosilec je Krajinski park Goričko, osnovni namen pa je označevanje območja, lokacije, objektov, porekla, izvora in pridelave dobrin, proizvodov, blaga in storitev ter pomeni oznako geografskega porekla oz. izvora parkovnih dobrin /.../ in umetne obrti gostinsko-turističnih, kulturno-informativnih dogodkov in izdelanih informacij na zavarovanem območju naravne in kulturne krajine /.../ (Pravilnik o kolektivni blagovni znamki 2009). Po teoriji avtorja Smitha ter globalne kode etike na primeru Romunskega nacionalnega parka ponazarjajo ravnotežje med človeškimi in naravnimi viri. To potrdijo naslednja dejstva: v Krajinskem parku Goričko obstaja 8 pohodnih poti (obstajata še Graščakova pohodna pot, Kačova pohodna pot, ki nista omenjeni v središču za obiskovalce), 7 kolesarskih poti in glede na to, da park izjemno promovira lokalne turistične kmetije, gostinske obrate ter vinotoče (lokalni produkti) in glede na to, da največjo pozornost v parku namenjajo ohranjanju naravne in kulturne dediščine lahko temeljito zatrdimo, da koncept razvojnega turizma vključuje vse ustrezne podnaslove možnih zvrsti turizma kot so ekološki, »mehki« in tudi kulturni turizem. Na ta način po avtorju Mihaliču pomaga ohranjati naravno biodiverzitetjo. Z omenjenimi javno izpostavljenimi ukrepi tudi ne oporeka nobenemu od členov globalne kode etike in tako v sodobnem času izkoristek žive kulturne dediščine ravno v Krajinskem parku ponazarja njeno pestrost ob izivih globalizacije po avtorici Župevc in drugih.

2.3 VIZIJA IN STRATEGIJA UPRAVLJANJA IN RAZVOJA V KRAJINSKEM PARKU GORIČKO

Prevod v turistično ponudbo na Goričkem ni naključen, je kulturno določen. Kultura ki pri tem igra določeno vlogo pa je, in to se kaže predvsem v obliki turistične ponudbe in turističnih produktov, domačijska (lahko je tudi turistova, upravljalna ali kakšna druga) pri katerem se te kulture ne izključujejo (Kozorog 2009, 53). Okvir za zamišljanje turizma na Goričkem se nedvomno ne oddaljuje od značilne (gričevnate, zelene, redko poseljene, senčno/žgoče, poljske in šumske) krajine in to so v tej pokrajini sinonimi za kulturno krajino. Niti se ne oddaljuje od domačinske kulture in kulturne krajine, ki je le ponekod prežeta s kulturno dediščino. Razvoj v krajinskem parku zasleduje koncept trajnostnega ali vzdržnega razvoja, kakršen je bil zastavljen na konferenci Združenih narodov 1992 v Riu de Janiero in zapisan v Agendi 21. Agenda 21 za Slovenijo pod naslovom turizem in rekreacija ti dve panogi opredeljuje, kot poglavitni točki zaslužka za lokalno prebivalstvo, na osnovi vrednosti okolja in narave. To naj temelji na izkoriščanju obstoječe infrastrukture, smernice v razvoju turizma naj lokalne agencije sooblikujejo skupaj s sociologi in ekologi. Turistični kraj naj bo vzor urejenega okolja, arhitektura bivališč naj upošteva tradicijo, gostinski lokali pa naj oskrbujejo z biološko pridelano hrano lokalnega proizvoda. V pripravi lokalnih Agend 21 je dajanje prednosti kulturnim programom na prvem mestu, sledi mu upoštevanje regionalne krajinsko-arhitekturne tradicije (Agenda 21 za Slovenijo 2013). Tako tudi po teoriji avtorice Ivanc izbrani park uresničuje akcijski program Evropske unije za uresničitev te Agende. Načelo trajnostnega razvoja ponuja parkovnemu območju dolgoročni družbeno-kulturno usklajeni razvoj. Krajinski park se zaveda, da je turizem ena izmed tistih panog, ki vpliva na razvoj in obstoj, svoje prebivalce pa smatra kot partnerje. Prepričani so, da je doseganje večine ciljev možno doseči samo na prostovoljni in svobodni odločitvi ter v dialogu s partnerji. Ljudi na Goričkem opredeljuje kot spoštljive do kulturne dediščine in umetnosti, ki ohranjajo ljudsko izročilo. V viziji regionalnega razvoja stremijo k razvoju socialno sprejemljivega in naravi prijaznega turizma in tako z inventnimi prijemi razvijati dediščinski turizem. Ta vizija je popolnoma skladna s teorijo avtorja Gačnika, kajti razvidno je, da je upoštevana kultura konkretne krajine. Razvoj v območju parka Goričko podpira steber ohranjanje naravne in kulturne krajine ter sprostitev in oddih, kamor spadajo pohodniške in kolesarske poti. Park jih opredeljuje kot »mehka mobilnost«. Krajinski park Goričko, ki je javni zavod s sedežem v objektu gradu Grad, ki je največji grajski kompleks v Sloveniji ter hkrati kulturni spomenik

državnega pomena, se nahaja v pokrajini Goričko, ki je najmlajše zavarovano območje. V statutu Krajinskega parka Goričko (kratica KPG) (UL RS št. 2/02) so zapisane naslednje dejavnosti ki jih Krajinski park Goričko opravlja, ter so skladne z področjem teme diplomske naloge:

- dejavnosti nastanitev za krajši čas,
- s turizmom povezane dejavnosti,
- raziskovanje in eksperimentalni razvoj na področju naravoslovja in
- varstvo kulturne dediščine (isto navaja tudi Uredba o Krajinskem parku Goričko, ki je pravna podlaga za izvajanje upravljanja).

Krajinski park Goričko v središču za obiskovalce v sklopu kulturnega turizma nudi zelo raznolike dejavnosti. Tiste, ki vključujejo karkoli v povezavi s kulturno dediščino in so navedene v središču za obiskovalce so:

- vodeni ogledi po gradu,
- obisk znamenitosti v kulturni krajini,
- prikaz tradicionalnih obrti (živa dediščina) in
- kulturne prireditve na grajskem dvorišču.

Uredba o Krajinskem parku Goričko vsebuje pravno podlago o ustanovitvi KPG:

/.../ Z namenom, da se zavarujejo naravne vrednote ter ohrani biotska raznovrstnost in krajinska pestrost ter omogočajo razvojne možnosti prebivalstva na Goričkem, se ustanovi Krajinski park Goričko /.../ (UL RS 2003, 101).

Krajinski park goričko v svojih »priložnostih v parku« s področja turizma navaja 3 pomembne alineje, ki so ponovno v skladu s tematiko diplomske naloge:

- pomoč pri razvoju kmetijstva, turizma ter drugih dejavnosti,
- sprotno seznanjanje s novimi možnostmi na področju turizma (ribištvo, gozdarstvo idr.) in
- razvoj turizma, prodor na mednarodni trg.

Raziskava o razvojnih možnostih Pomurja, ki jo je uredilo Društvo geografov in Pomurja v obdobju 2006–2008, podaja ustrezno definicijo namembnosti Krajinskega

parka Goričko, ki je bil uradno ustanovljen leta 2003:

/.../ Nameni ustanovitve parka so: zavarovanje naravnih vrednot in ohranitev biotske raznovrstnosti, omogočanje razvojnih možnosti prebivalstva na tem območju, čezmejno sodelovanje ter povezovanje gospodarskega in socialnega razvoja na območju parka /.../ (Društvo geografov Pomurja 2006–2008, 189–190).

2.4 VIZIJA IN VLOGA POMURSKE TURISTIČNE ZVEZE

»Pomurska turistična zveza je prostovoljna, nepolitična in nepridobitna društvena organizacija, v katero se združujejo turistična društva, občinske in območne turistične zveze, druge zveze in društva ter drugi deležniki, ki so pomembni za razvoj turizma z namenom in s ciljem pospeševati razvoj turizma v Pomurju. Ustanovljena je bila 18. 6. 1991. Njeno delo pa sega tudi v čase pred osamosvojitvijo Slovenije« (Pomurska turistična zveza 2013). Je učinkovita koordinatorica Pomurske turistične ponudbe, ki Pomurje promovira kot sinhrono celoto vredno obiska.

Analiza intervjuja s predstavnico Pomurske turistične zveze v prilogi A (v nadaljevanju PTZ)

Po mnenju predsednice zveze, Barbare Kolenc je osnovna vloga regijske turistične organizacije PTZ povezovanje deležnikov turizma v Pomurju. V prvi vrsti zveza skrbi za povezovanje in koordinacijo le teh. Skupaj z njimi se predstavlja na sejnih in z drugimi komunikacijskimi načini ter skrbi za promocijo Pomurja. Svojim članom pomaga z izobraževanji ali individualnim reševanjem nastalih vprašanj in nejasnosti. Vzodbuja razvoj turizma, urejenost okolja in nagrajuje s priznanji tiste, ki delujejo dobro na področju turizma. Igra tudi pomembno vlogo na področju lokalnega turističnega vodenja, saj organizira izobraževanja za lokalne vodnike ter vodi register lokalnih vodnikov. Vizija turizma za Krajinski park Goričko je po mnenju predsednice zveze vrednotenje posebnega dela Prekmurja za turistične namene le to pa je neokrnjena narava, razgibana pokrajina v primerjavi s panonsko ravnino, razpršena naselja in čudoviti razgledi. Tu je treba ustvarjati podeželski turizem, kjer se prepleta različna

ponudba: eko turizem, kolesarsko-pohodniški turizem, turizem na kmetiji in podobno. Kulturna dediščina, tako razni objekti kot nesnovna kulturna dediščina so vpeti v turistično ponudbo, vedno pa je seveda lahko ta vključenost v celovito ponudbo še boljša, odgovarja na vprašanje, ali je raznolika kulturna dediščina dovolj vpeta v obliko turistične ponudbe. Pri promociji turizma Pomurja vedno vključujejo tudi posameznike, ki ohranjajo kulturno dediščino s svojimi obrtniški izdelki. To je en izmed bistvenih načinov predstavitve Pomurja, saj s svojimi izdelki na najboljši možen način predstavljajo Pomurje. Prav tako se vključujejo razne folklorne, pevske skupine. V celotno predstavitev vključujejo tudi sakralne in druge objekte, ki nas popeljejo v zgodovino. Naloga PTZ med lokalnimi društvi in turistično ponudbo je predvsem vključevanje ponudbe določenega društva in kraja v celovito turistično ponudbo Pomurja. PTZ zbira podatke o obiskanosti turistično-informacijskih pisarn in o številu nočitev, ki jih posredujejo ponudniki nočitev Statističnemu uradu Republike Slovenije. Lokalna društva svoje aktivnosti oblikujejo sami. Člani društev so tudi toliko motivirani, inovativni in iznajdljivi, da sami poskrbijo za svoje delovanje, saj jim je to v veselje; navsezadnje so prostovoljci, ki so v društvu zato, ker s tem želijo uresničiti lastne ideje. V kolikor se pokaže možnost za razvoj določene ponudbe, na to tudi opozorijo. Smernice v oblikovanju turistične ponudbe z vpetostjo kulturne dediščine so možne zgolj z novo ponudbo kulturne dediščine, z obujanjem starih navad, običajev, šeg, ki se potem vključuje v celovito ponudbo. Ponudba kulturne dediščine je precejšnja, nujno pa je, da jo poznajo obiskovalci Pomurja. Meni, da je bistveno, da se na območju izvaja varovanje kulturne dediščine. Ogromno nepremičnin kulturne dediščine propada, ker občine nimajo finančnih sredstev za obnovo, kar je škoda, ker bo s preteklim časom tudi to izgubljeno. Prav tako obstaja nevarnost, da se dediščina, ki je sedaj ohranjena, z novimi generacijami počasi pozabi, saj mladi ne kažejo prevelikega interesa za take vrste delovanja. O sodelovanju z občinami (teh je kar 27), društvi in z zavodom navaja, da si želijo, da bi v prihodnje skupaj z akterji v sklopu projektnih razpisov ustvarili ponudbo, ki bi vključevala turistično ponudbo določenega področja, med drugim tudi kulturno dediščino določenega območja. Za uspešen razvoj je, meni, bistveno prav sodelovanje. Navsezadnje prav lokalni prebivalci poznajo najbolje svojo preteklost in kaj iz nje ustvariti, da bo privlačna za posameznike. Glede večjih projektov, ki so in še bodo uspešno izvedeni (primer Pütarovega mlina v empiričnem

delu) navaja, da deluje zveza na regijski ravni, torej je v prvi vrsti za razvoj turizma na lokalni ravni v določeni občini odgovorna organizacija, ki skrbi za razvoj turizma prav tam (to je lahko občina, zavod, društvo ipd.). Vsako novo ponudbo promovirajo tako na njihovi spletni strani, kot z drugimi oblikami promocije. Glede najnovejših projektov za oblikovanje turistične ponudbe in razvojnega programa za obdobje 2014–2020 ni želela dati uradnih izjav. Le te sem pridobila pri javnih predstavnikih; na občini Grad in zavodu, razvojni program za Pomurje pa je del Razvojne agencije Mura, ki pa ni predmet moje raziskave.

Podrobnejša analiza učinkovitosti Pomurske turistične se nahaja v zaključku. Združena in ovrednotena je skupaj s primerom v praksi, ki se imenuje “Graščakova pot”.

2.5 PRIMERA PROMOCIJE

PRIMERA PROMOCIJE TURISTIČNE PONUDBE NA GORIČKEM SPLETNI PORTAL »I FEEL SLOVENIA«

Za tipično opredelitev turistične ponudbe v eni izmed Slovenskih regij (Pomurski) sem si izbrala spletni portal I feel Slovenija, ki velja za uradni turistično informacijski portal v Sloveniji in navsezadnje izvaja celovito promocijo turizma v Sloveniji ter vodnik po znamenitosti občin z območja Krajinskega parka Goričko »Na zelenem otoku presahlega morja«.

Na portalu “I feel Slovenija” zelo nazorno razberemo razvitost ponudbe za turiste. Vsa turistična ponudba je razporejena po alinejah, vsi kraji imajo pripisane naslove, obiskovalci lahko izbirajo med različnimi ponudniki nočitve in izbirajo med gostinsko (tudi lokalno kulinarično) ponudbo. Na spletnem portalu je Krajinski park Goričko v Pomurski regiji obravnavan kot turistična atrakcija, tako je obravnavan tudi Grad na Goričkem. Pomurska turistična zveza je na istem portalu opredeljena kot pomembni posredovalnik informacij za vse oblike potreb (nastanitve, nočitve, turistične kmetije) poda pa tudi informacije o naravni in kulturni znamenitosti. Ob kliku na alinejo »kraji« so predstavljeni vsi manjši kraji, ki se nahajajo v okolici mojega domačega kraja ter

širok po Goričkem. Njihov opis se začne z nekaj stavki zgodovinskega opisa, opis se nadaljuje z dnevnimi dejavnostmi domačinov in zaključuje z zanimivostjo ali znamenitostjo. Vredno je omeniti vas Bogojino, ki slovi po znameniti Plečnikovi cerkvi in ima edina izmed vseh krajev Goriškega pod rubriko »Tematske pohodniške poti« pod izbiro »Pot kulturne dediščine«.

LOKALNI VODNIK »NA ZELENEM OTOKU PRESAHLEGA MORJA«

Vodnik po znamenitostih občin z območja Krajinskega parka Goričko »Na zelenem otoku presahlega morja« je v prvi vrsti namenjen obiskovalcem iz ožje in širše domovine, tujine, ter domače in tuje javnosti, ki jih usmerja po naravni in kulturni dediščini Krajinskega parka Goričko. Navajajo, da se je okrepila pozornost domače in tuje javnosti predvsem zaradi naravne, geopolitične, etnološke in multikulturne značilnosti Goriškega ter delovanje Javnega zavoda KPG (Just in drugi 2008, 5). Vodnik krajev ne opisuje posamično. Nanizane so občine, ob strani v slikah pa so podane značilne naravne in kulturne (nepremične in nesnovne) znamenitosti. Posebnost območja Krajinskega parka Goričko so postavljena vrata ("dveri"), tj. označevalne table, ki domačine in obiskovalce obveščajo, da prihajajo v kraje, zavarovane zaradi njihove naravne dragocenosti. Zanimivost v opisu oz. promociji turistične ponudbe med portalom »I feel Slovenija« in »Na zelenem otoku presahlega morja« je ta, da so opisi na portalu neprimerno širši in izdatnejši. Navajam primer za majhno vas Bokrači, ki spada pod občino Puconci. Na portalu izvemo različne zgodovinske in sodobne informacije o resnično majhnem kraju v 4 zajetnih odstavkih, medtem ko vodnik nameni le 1/4 strani podolgovatega formata A5 o vasi Bokrači. Že tu vključi gostilno Tremel, ki nudi možnost prenočišča in kulinarike, portal pa v posebnem zavihku obiskovalca samo ob kliku na »atrakcije«¹⁵ vodi po najrazličnejši ponudbi: domačije, kulinarčno doživetje, cerkve, turistične kmetije z nastanitvijo, sakralna dediščina ter izletniške kmetije. Nekatere informacije so podane za ogled v bližnjih krajih, ob kliku na drugo ponudbo pa se nekje ponudnik tudi ponovi. Kot vidimo, gre za do sedaj vsaj 2 obliki različne intrpretacije, ki sta širšega in ožjega pomena.

¹⁵ Zraven so še: aktivnosti, dogodki, nastanitve (slovenija.info).

Turistična ponudba na območju Krajinskega parka Goričko, po pričujočih dveh (spletni in tiskani) vodnikih sestoji iz informacij o kulturni in naravni znamenitostih za obiskovalce z različnimi možnostmi ogleda: pohodi, kolesarstvo, obisk, namestitev v turističnih kmetijah z ali brez gostinske ponudbe. Možna je tudi izbira v obliki sprostitve ali oblika turizma, kjer gre izključno za ogled in vodenja ob kulturno znamenitih poteh, krajih ali največjem gradu na Slovanskem, gradu Grad. Krajinski park goričko svojim obiskovalcem nudi informacije o kulturnih, naravnih, etnoloških znamenitost, zdravilni energiji, hrani in pijači, prenočiščih, izletih ter izletniških poteh, o kulturnih znamenitostih in tradicionalnih obrteh. Tako v prvi kot v drugi obliki podajanja informacij za obiskovalce so le te opisane kot znamenitost, zraven je informacija o kraju, kjer se nahaja. Krajinski park Goričko v Programu dela za leto 2013 navaja do sedaj že utečene dogodke in prireditve, ki imajo turistični naboj¹⁶. Krajinski park Goričko si tako tudi za leto 2013 (kot že leta poprej) na področju turizma prizadeva za izvedbo podpornega okolja za sonaravni razvoj. Konkretnije to razčlenjuje na pomoč pri organizaciji, oblikovanju, promociji, oglaševanju in izvedbi v pokrajini KPG skupaj z občinskimi zavodi, kulturnimi društvi, kulturno umetniškimi društvi in športnimi društvi (Program dela za leto 2013, 32). Krajinski park je v nacionalnem kontekstu atrakcija, kot navaja portal "I feel Slovenija". Tudi zanimanje za naravno in kulturno dediščino se je po navedbah lokalnega vodnika povečalo. Ta dejstva deloma potrjuje hipotezo o možnosti razvoja trajnostnega turizma (iz vidika promocije za širšo javnost), kjer je glavna vloga posvečena kulturni dediščini.

2.6 SEKUNDARNA ANALIZA PRETEKLIH ANKET V ZAČETNEM RAZVOJNEM OBDOBJU USTANOVITVE KPG - RAZVOJNE MOŽNOSTI V KRAJINSKEM PARKU GORIČKO

Razvojne možnosti v parku vključujem iz tega razloga, ker s strani javnih organov

¹⁶ Nedvomno je to v letu 2011 zadnjič organizirana prireditev »Noč čarovnic«, trenutno pa zasluži veliko promocijo prireditve na Gradu »Musica Antiga da UFF« in oblikovanje turističnih produktov z navezavo na rokodelske delavnice (Krajinski park Goričko).

obstajajo različni interesi na področju razvojnih možnosti tako v kmetijskem kot v turističnem in gospodarskem sektorju. Na drugi strani pola obstajajo lokalci, društva in pol profesionalne iniciativne skupine (lokalna aktivistična skupina) ter različni spletni promotorji turizma, ki želje in oblik ponudbe ne zaobjamejo v ekzaktnem bistvu. Ankete opravljene v letih 2005, 2007 in 2008 služijo kot ustrezni kazalci opozarjanja na potencialne vrednosti parka, kajti veliko želja in načel je skozi leta postalo uresničenih in se danes zrcalijo v različnih oblikah turistične ponudbe. Podatki iz preteklih anket so pomembni za ponazoritev usmeritve skladnosti (želje lokalcev proti aktualni projekti) v razvoju turizma v zavarovanem območju glede na to, da si prizadevajo za razvoj z inventinimi prijemi.

Kot vzrok za nezadovoljiv razvoj na območju Goriškega v letu 2006–2008 v anketi Društva geografov Pomurja (anketiranih je bilo 81 domačinov in 46 obiskovalcev) pripisujejo tudi kulturni dediščini. Na podobno grožnjo opozarja tudi predstavnica PTZ. Poleg neurejene infrastrukture, razmer v kmetijstvu, oddaljenosti idr...nezadovoljstvo pripisujejo tudi zanemarjanju kulturne dediščine (30 %) (Društvo geografov Pomurja 2005, 191). Anketirani prebivalci parka v letu vidijo največje gospodarske priložnosti za razvoj območja v različnih oblikah turistične dejavnosti: izletniškem turizmu (99 %), turizmu na kmetijah pozitivno pa ocenjujejo tudi dejstvo, da visok razvojni potencial pripisujejo tudi ekološkemu kmetijstvu (89 %), tradicionalni domači obrti (81 %) ter proizvodnji in prodaji lokalnih izdelkov (79 % anketiranih) (prav tam). V letu 2005 (kar je komaj 2 leti po ustanovitvi Krajinskega parka Goričko) so anketiranci na vprašanje *o sodelovanju pri razvojnih možnostih Goriškega* na možnost »prikaz tradicionalnih znanj« in »trženje lokalnih izdelkov in proizvodov« odgovarjali zelo nikalno, kajti samo 10 % bi pri teh dejavnostih sodelovalo. V isti anketi je kar 50–60 % anketirancev odgovorilo pritrdilno za sodelovanje pri razvoju »z urejenostjo okolice hiše«.

V času, ko je bil zaključen projekt ustanavljanja Krajinskega parka Goričko, ko so bila oddana zajetna poročila o projektu na Ministrstvo za okolje, prostor in energijo in ko je bilo v pripravi vzpostavitev uprave parka, je v sklopu doktorske disertacije, ki jo je pripravljala mag. Sonja Sibila Lebe z naslovom »Kulturna dediščina kot osnova regionalnega razvoja« nastala anketa o stanju gospodarstva in kmetijstva ter razvoja

skupne tržne znamke za Krajski park Goričko. Med anketiranci (skupaj 58) je za področje kmetijstva prevladovalo prepričanje (60 %) da bo z ustanovitvijo parka naraslo zanimanje za obisk parkovne regije in bo tako kmet lahko prodal več svojih izdelkov, ker bodo kupci prepričani, da je iz Goriškega vse bolj zdravo. Za področje turizma je med istim številom anketirancev prevladovalo mnenje (64,71 %) da bo ustanovitev parka prinesla nove razvojne možnosti na področju gostinstva in turistične dejavnosti in (54, 91 %) mnenje, da bo na območje zaščitene in zdrave narave parka želelo priti vse več turistov, kar bi privedlo do znatnega razvoja turistične dejavnosti. Ravno tako je največ anketirancev pritrdilno ovrednotilo možnosti podjetništva, predvsem na področju turizma, ki jih ponuja ustanovitev parka (60 %) in naravi prijaznih obrti (58 %). Glede ohranjanja kulturne dediščine so anketiranci mnenja, da bo park prinesel nove razvojne možnosti na področju trženja izdelkov in storitev, ki so povezani s kulturno dediščino. Tako bodo Goričanci ponosni na svoj izvor in bodo pripravljene bolj kot doslej varovati svojo kulturno dediščino (55,77 %).

V letu 2008 je nastalo končno poročilo z naslovom »Trajnostni razvoj varovanih območij-celostni pristop in aktivna vloga države« na Ministrstvu za okolje in prostor. Ugotovitve te analize služijo kot kazalniki konkurenčnosti za Slovenijo v obdobju 2006–2013, kar je tudi nadnaslov tega dela. V navedeni anketi iz leta 2007, ki so jo izvajali študentje Filozofske fakultete v sklopu terenskega dela, in ki je del tega, obstaja zanimivo dejstvo, da so domačinom zgodovinska kulturna dediščina ter tradicija in običaji najpomembnejša zaznavna vrednost v parku. Naštetim vrednostim je največji pomen opredelilo celo 60% anketirancev (skupno število anketirancev ni navedeno). Obiskovalci so po pomembnosti manj opredeljeni za kulturno dediščino (40 %). Obiskovalcem predstavlja največjo zaznavno vrednost rekreacija (75 %). Prav tako obiskovalci največjo vrednost razlogu za obisk pripisujejo naravnim zanimivostim (68 %), medtem ko domačini največjo vrednost razlogom za obisk pripisujejo lepi naravi (83 %), dobri domači hrani (78 %) in kulturnim zanimivostim (71 %). Na podlagi prepoznavnih vrednosti in vrednosti v izbranih zavarovanih območjih z analizo odgovorov domačinov in obiskovalcev poročilo navaja najbolj privlačna območja v parku: na severozahodnem delu je stopnja privlačnosti zelo visoka, le ta pa velja za naselje Trdkova, Grad, Dolnji Slaveči ter za naselje Krašči, kjer se nahaja Ledavsko

jezero. Na jugozahodnem delu parka velja najvišja stopnja privlačnosti za Bukovniško jezero (Cigale in drugi 2008, 84). Na podlagi analiz v poročilu se je izkazalo, da je v vseh treh območjih največji razvojni potencial v različnih oblikah turizma in rekreaciji, proizvodnji in prodaji lokalnih izdelkov ter v razvoju tradicionalnih znanj in domače obrti (prav tam).

Kot lep primer revitalizacije na tem področju, ki spada prav tako na področje turizma in kulturne dediščine s strani Krajinskega parka Goričko navajam primer digitalnega zemljevida z registriranimi ponudniki domače tradicionalne obrti. Nahaja se na spletni strani parka. Na strani se odpre zemljevid delavnic domače in umetnostne obrti, kjer so po celotnem območju Goriškega razprostrte digitalne puščice. Ob kliku se pojavijo osnove informacije tradicionalnih obrti, kjer so naslovljeni tudi kupci, izvemo pa osebne informacije, informacije o naslovu ter kontaktne podatke. Interaktivni zemljevid je namenjen za iskanje informacij o najrazličnejših tradicionalnih obrteh, kot so popravilo in servis harmonik, slamokrovstvo, kvačkanje, žganjekuha, lončarstvo idr. Domnevamo, da je to ustrezen kazalnik napredka in revitalizacije, ki vključuje tako pripravljenost za sodelovanje, neizogibanje potencialnim možnostim in zelo doprinese k razširjenosti informacij za obiskovalce. Prav tako pa ob vsem omenjenem obogati ponudbo za obiskovalce Krajinskega parka Goričko in je ustrezen pokazatelj ekonomske koristi za njih na način oživljanja nesnovne kulturne dediščine: tradicionalnih veščin in znanj.

2.6.1 PRIMER, KAKO JE TURISTIČNA PONUDBA UBRALA ALTERNATIVNO SMER

Avtor Miha Kozorog po avtorju Johnu Urryju v delu »Antropologija turistične destinacije v nastajanju« navaja koncept »ljudskega postmodernizma« (Urry v Kozorog 2009, 56), kjer mu je turizem na področju umestitve krajev lahko v izjemno pomoč. Omenjeni primer ponazarja odmik od izzivov globalizacije, ko kulturna dediščina lahko podleže turistični industriji. Primer v nadaljevanju je primer konvencionalne prakse, kjer gre za željo umestiti kulturni spomenik državnega pomena na zemljevid klasičnih turističnih resortov. Vendar za razliko od klasičnih turističnih prostorov, kot so hotelski

kompleksi, ki so bili proizvod modernizacije, urbanizacije, industrializacije, množične proizvodnje in potrošnje (t.i. kapitalističnega procesa), so z novimi informacijskimi tehnologijami, globalizacijo ter segmentacijo potrošnje in trga v zadnjih nekaj desetletjih nastale nove oblike turističnih prostorov (Meethan 2001, 17). V letu 2008 se je snoval projekt o celostni podobi turistične ponudbe s strani Term 3000 in Akademije Sava, kot poskus oživitve največjega grajskega kompleksa na način tradicionalne turistične ponudbe (grajskega turizma). Informacije o potencialnem projektu sem pridobila od bivšega direktorja Krajinskega parka Goričko (trenutno ima v KPG vlogo visokega naravovarstvenega svetnika) skupaj s celotnim gradivom. Največji grad na slovenskem bi za namene projekta postal turistični objekt - hotel, v okviru tega pa bi bila izoblikovana posebna turistična ponudba z dograjenim golf igriščem, popolnoma urejenimi 10 apartmaji, ki bi se nahajali neposredno v obnovljenih grajskih sobanah. Celotno ponudbo bi popestrila lokalna kulinarčna ponudba, ustvarjena neposredno v grajski kuhinji (povzeto po Grad na Goričkem 2008). Po podatkih o potencialnih turističnih vrednotah Ministrstva za okolje, prostor in energijo na območju Goriškega ni ustrezne infrastrukture za uprizoritev »visoke kulture«, vendar obstaja potencial ravno v prenovitvi gradu Grad (Lebe 2007, 297). Ker pa mora biti vsaj del gradu namenjen javni funkciji in javno dostopen, to preprečuje, da bi ga namenili razvoju prestižnega turizma (prav tam). Na ta način bi sicer lahko rešili prostorsko problematiko, vendar je projekt ostal samo na papirju, ker dokončni izvedbi omenjena projekta nasprotujejo naravovarstveniki, hkrati pa projekt izpodriva naravovarstvene in okoljevarstvene smernice. Že morebitna vključitev tujih investitorjev za tako velik projekt, kot je izgraditev golf igrišča in hotelski kompleks grad na Gradu oporeka globalni kodi etike po avtorju Pender in Sharpley, obenem pa oporeka večini lokalnih usmeritev in vrednotenj za kulturno dediščino.

3 EMPIRIČNI DEL

V empiričnem delu analiziramo izbrane turistične vsebine, neposredno povezane v vseh oblika kulturne dediščine v okolju, za katerega smo v prejšnjem poglavju predstavili osnovna izhodišča za upravljanje s sektorjem turizma. Ponazarjamo tudi primere, kjer se odraža vpetost vseh oblik kulturne dediščine za namene turizma. Za lažjo ponazoritev

oblike turistične ponudbe so vse kulturne znamenitosti geografsko del krajinskega parka (zavarovanega območja). To pomeni, da je vizija obenem pomembni vir usmeritve za pretekle in prihodnje projekte, povezane z oblikovanjem turistične ponudbe tudi za druge akterje na področju turizma v krajinskem parku. Na izbranih primerih z analizo treh turističnih ponudb, vpetih v kulturno dediščino dokazujemo skladnost v usmeritvi za turizem pri vseh analiziranih. Empirični del v celoti zaobjema bistvo konceptualnih izhodišč o pojmovanju kulturne dediščine, o ekonomski namembnosti, globalne etike, Evropskih usmeritev na področju kulturne dediščine in projektov povezanih z njo. Na primeru raziskave jasno predstavljamo ujemanje osnovnih konceptov z postmodernistično teorijo turizma: kulturna dediščina na Goričkem je živa, premična in nepremična. Kot taka ima izjemno vlogo pri promociji za namene turistične ponudbe. To dokazuje tudi digitalni zemeljvid tradicionalnih obrti na tem območju. Skozi neposredno vlogo pri vrednotenju trendov sodobnega časa vpliva na sociokulturno blaginjo prebivalstva in tako odigra pomembno vlogo pri krepitvi lokalne identitete. Z umestitvijo analize kulturnih znamenitosti v zavarovano območje potrjujemo domnevo o pomembnosti kulturne dediščine v sektorju turizma, ki bi morda v nezavarovanem območju predstavljala drugo družbeno vlogo. Oblika turistične ponudbe v zavarovanem območju na Goričkem predstavlja kontra-pol konvencionalni teoriji turizma (to domnevo nazorno podkrepi primer “alternativne smeri”) in zato v tem primeru postmodernistična teorija turizma tukaj najde primerno mesto.

3.1 DEJSTVA IN UGOTOVITVE PREJŠNJEGA POGlavJA

Krajinski park Goričko v viziji regionalnega razvoja stremi k razvoju socialno sprejemljivega in naravi prijaznega turizma. Skozi analizo izbranih kulturnih vrednosti za turistično ponudbo ugotavljamo, kakšna oblika inventnih projektov se v parku pojavlja za razvoj dediščinskega turizma, kar je tudi ena od osnovnih usmeritev parka. Inventni projekt o grajskem turizmu in izgraditvi golf igrišča ni “obrodil sadov”, kajti po avtorju Urry gre v okolju predvsem za etos ljudskega postmodernizma. Kot javni zavod si na področju turizma prizadevajo za sodelovanje med društvi in občinskimi zavodi, zato so izbrane vrednosti predmeti društev, občinskega zavoda in zavoda parka. Vse to pa je v širšem kontekstu predmet ohranjanja kulturne dediščine, po avtorju Lui

pa ravno revitalizacija te dobrine ponazarja trajnostno naravnost v turizmu. Skozi analizo izbranih kulturnih vrednot in z njihovo razvitostjo lahko ugotovimo pomembnost vseh treh organizacij, ki jih Pomurska turistična zveza smatra kot odločilne za načrtovanje v turizmu prav v parku. Želje lokalcev pred in po ustanovitvi parka so jasne: z ustanovitvijo parka se lokalcem predvsem ponudijo koristi za kmetijski sektor, kjer je z večanjem obiska večja tudi možnost prodaje kmetijskih izdelkov. Zato ustanovitev Kolektivne blagovne znamke v parku in digitalnega zemljevida tradicionalnih obrti ne preseneča. V analiziranih primerih raziskujemo potencialne za širitev osnovnega načela ustanovitve blagovne znamke, kjer je vrednotenje najrazličnejših lokalnih produktov (ki so plod tradicionalnih znanj) glavnega pomena. Tako narašča pojmovanje povezovanja turizma s podjetništvom v okolju, kjer kulturna dediščina še vedno pomeni največjo zaznavno vrednost. Čeprav je prikaz tradicionalnih znanj v parku slabo zastopan na strani lokalcev (10 %) je še vedno pomembni člen pri ohranjanju kulturne dediščine, vključevanju lokalcev in upoštevanjem tradicionalne kulture kot nesnovne materialne dediščine po avtorici Ivanc. S strani PTZ obstaja opozorilno dejstvo, da lahko zaradi pomanjkanja potrebnih sredstev v občinskih zavodih veliko dediščinskih objektov propade. Po avtorici Ivanovič in avtorju Bogataj je izogibanje revitalizaciji kulturne dediščine, kjer je ta močno prisotna, neekonomsko in negospodarsko ravnanje. Analiza prenove objekta tehnične dediščine in želja po celotni obnovitvi gradu v naslednjem poglavju dokazuje ravno nasprotno.

3.2 POTEK RAZISKAVE

Iz kulturološkega načela se preučevanja turizma lotimo iz zornega kota razumevanja turizma kot družbenega pojava in ne toliko s turisti, kar po avtorju Kozorogu tudi to ustreza raziskavi na turističnem področju. Zanimalo me je, kako vpliva na turistični kraj, ki z najrazličnejšimi prvinami skuša privabljati turiste, predvsem pa, kakšno vlogo ima pri tem procesu kulturna dediščina. Zato v širši kontekst razumevanja turizma že v konceptualnem delu vključujemo politične, okoljevarstvene, kulturne in družbene vidike. V empiričnem delu ne raziskujemo pomena turizma za turiste in njihovo motivacijo za potovanje, marveč učinke turizma na regijo in pomembne akterje v regiji

ter skupnosti, ki turiste načrtno privabljajo, sprejemajo in gostijo. Torej kako so pomembni akterji s turizmom (turistično ponudbo in programi) vplivali na gospodarski in kulturni razvoj in vlogo dediščine ob tem.

Pri preučevanju vloge dediščine se osredotočamo na ekonomsko vrednotenje materialnih oblik kulturne dediščine in prepletanja z nematerialno kulturno dediščino v obliki turistične ponudbe, ki je blizu javnim institucijam. Te se srečujejo z določenim okoljskim ali družbenim problemom, vezanim na naravne in kulturne vrednote tako, da izpeljejo takšno spremembo v namenskosti gospodarske dejavnosti na teh območjih, ki bo vodila k višji blaginji lokalnega prebivalstva ali celotne družbe.

V ta namen analiziramo tri oblike turistične ponudbe, ki so oblikovane na različnih objektih kulturne dediščine. Prva je oblika kulturnega turizma, druga je oblika kulturnih spomenikov vpetih v obliko mehkega turizma in tretja je popolnoma nova oblika turistične ponudbe v prenovljenem objektu tehnične dediščine.

Za namene raziskave analiziramo intervjuje z javnimi predstavniki, ki imajo pomembno vlogo pri presoji oblike turistične ponudbe, pri zaznavanju problematike in stroškov povezanih z izvajanjem turistične ponudbe. So tudi neposredno vključeni v lokalno okolje (vsi so zaposleni v javnih zavodih in občini, razen predstavnica društva, ki delo izvaja prostovoljno). Vsakega od predstavnikov sem predhodno obvestila o tem, da želim z njim opraviti intervju za namene diplomske naloge. Vsi predstavniki so bili pripravljeni sodelovati in tudi niso nasprotovali spletni obliki intervjuja, ki sem ga predhodno naložila na za to primerno spletno stran (Survey monkey). Predstavniki so imeli na voljo dovolj časa za intervju, ki so mi ga izpolnjenega posredovali ponovno na spletno stran.

Izsledki intervjujev za vsako obliko turistične ponudbe nazorno kažejo, zakaj so oblikovali določeno turistično ponudbo in kakšne prednosti predstavlja za Goričko pokrajino. Pridobljene podatke lahko uporabimo za potrditev ali zavrnitev predhodno zastavljenih hipotez, predvsem pa zrcalijo podobo sedanje in prihodnje oblike turistične ponudbe vpete okoli kulturne dediščine, ki je za sorazmerno manj razvita območja

izjemno pomembna.

3.3 IZBOR KULTURNIH VREDNOSTI ZA TURISTIČNO PONUDBO

Glede izbora kulturnih vrednosti me je vodila zajetnost nepremične kulturne dediščine, ki je neposredno vključena v turistično ponudbo. Zanimal me je tudi vidik kulturnega turizma in njegovi potenciali, obenem pa sem iskala pridih aktualnosti, avtentičnosti. Izbrane kulturne vrednosti so med sabo oddaljene 10 km. Pri vseh izbranih kulturnih vrednosti za turistično ponudbo gre za preplet nepremične in premične dediščine. Nepremična dediščina služi kot prenovljeni objekt, (spomenik, stavba, kapela, grobnica, grad) za turistične namene, oblika ponudbe pa ravno tako sestoji iz nesnovne (nematerialne) dediščine, t.j. znanja, spretnosti, šege in navade oz. nepremičnih predmetov človeškega in naravnega izvora. Vse izbrane ponudbe predstavljajo preplet nepremične dediščine, snovne premične dediščine ter nesnovne dediščine, kar je bil tudi poglobitveni raziskovalni cilj. Bistvo izbranih projektov je, da odražajo nek skupni cilj - tako porabnikov (obiskovalcev) kot države (občin, društev in zavoda), ta pa ekonomsko bistvo vrednotenja kulturnih vrednot. Če je do nekega trenutka, ko interesi še niso bili skupni, izbrana kulturna dediščina (ko stavbe še niso bile prenovljene, ko je grad služil le javno-upravljalški namenskosti in ko pot skozi spomenike še ni bila speljana) odražala vrednost neuporabe, lahko spodnji primeri pokažejo ravno nasprotno - posredno uporabno vrednost (Trajnostni razvoj varovanih območij 2008, 85–90). V nadaljevanju so predstavljene oblike turistične ponudbe vpete okrog kulturne dediščine, ki so blizu javnim institucijam bolj kot zasebnikom, ki se konkretnije srečujejo z kulturnim in okoljskim problemom. Spremembe na izbranih področjih nedvomno pripomorejo k gospodarski blaginji lokalnega prebivalstva (prav tam). V pokrajini na Goričkem čedalje bolj postaja jasno, da tako kot pokrajino preveva edinstvena domačijska in bogata kultura, tako si tudi prebivalci in z njimi tudi lokalni javni

predstavniki prizadevajo za edinstvenost identifikacije, obenem pa si prizadevajo ostati »vidni« v »globalni ekumeni« (Hannerz v Kozorog 2009, 57). Ponudba za obiskovalce, ki jo v svoji diplomski nalogi smatram kot turistična ponudba napreduje v drugačni smeri. Navsezadnje sta Občina Grad (poleg obstoječih 12. občin Goriškega)¹⁷ in Krajinski park Goričko ključna javna akterja (za omenjene ponudbe) za vzpostavitev javnih projektov povezanih z revitalizacijo in varovanjem kulturne dediščine ter glavna akterja ob sodelovanju z pristojnimi ministrstvi in izvajanjem javnih služb, obenem pa naselje Grad in Dolnji Slaveči veljata za privlačna območja parka. V analiziranih primerih izbrani projekti potrjujejo domnevo, da je kulturna dediščina v zavarovanem območju pomembni člen v turistični verigi.

3.4 KONKRETNI PRIMERI

3.4.1 G-FEST - OBLIKA KULTURNEGA TURIZMA NA GORIČKEM

Prireditev, ki poteka na kulturnem spomeniku državnega pomena analiziramo iz vidika izpostavljenosti dejavnosti v tej smeri neposredno iz strani zavoda, kot je promocija prireditev. Čeprav si zavod prizadeva za pospešitev nastanitev v obnovljenih apartmajih, in hkrati skozi video vsebine vzpodbujati ozaveščanje ne samo o ohranjanju naravne temveč tudi kulturne dediščine, se pri tem pojavlja problem neobnovljenosti velikega števila grajskih prostorov. Ohranjanje kulturne dediščine je pomembno poslanstvo zavoda, zato je želja po obnovitvi gradu ustrezna posledica.

Kulturno turistična dejavnost s podporo občine Grad, kjer je kulturni spomenik državnega pomena grad pri Gradu neposredno vključen v prireditev, in je po navedbah finančnega poročila Krajinskega parka Goričko za leto 2011 nov kulturno-turistični proizvod, se imenuje filmski projekt G-fest - filmski festival v okviru projekta TourKult. Predmet analize je kulturna prireditev kot del kulturnega turizma.

17 Seznam 11 občin v Goriški Regiji: Cankova, Rogašovci, Kuzma, Grad, Puconci, Gornji Petrovci, Šalovci, Hodoš, Moravske Toplice, Kobilje in Dubrovnik (Just in drugi 2008).

Največji slovenski grad, grad pri Gradu je kulturni spomenik državnega pomena. Avtorja Page in Hall poimenujeta funkcionalna območja t.j. spomenike, muzeje, atrakcije, umetnost, galerije, kino, koncerte in gledališča, ko so le ta skoncentrirana na enem mestu zgodovinsko mesto oz. kulturno mesto (Page in Hall v Stephen 2006, 416). Po Beckerju je ena izmed podzvrsti kulturnega turizma kulturni program. oz. tisto, kar tvori kulturni program. Becker med te prvine prišteva zgradbe, relikte, običaje v prostoru, naseljih in zgradbah, s katerimi približa obiskovalcem kulturni razvoj obiskanega območja z možnostjo obiska, vodenih ogledov...(Becker v Dettmer v Lebe 2007, 92). Po Gačniku je festival kot večdnevna prireditev, ki omogoča pregled dosežkov na določenem kulturnem področju. Festival kaže razumeti ne le kot posamično prireditev (npr. festival narodno zabavne glasbe), temveč kot skupek medsebojno povezanih prireditev, praviloma večdnevni in usklajeni z izhodiščno temo; filmski festivali, ki obsegajo poleg projekcij filmov tudi okrogle mize, družabne dogodke, podelitve nagrad ipd. /.../. Koncept festivalov je usmerjen v prepletanje različnih »sfer«: gospodarstva, znanosti, kulture itn. /.../ (Gačnik v Strategija kulturnega turizma 2009, 31). Zatorej izbira kulturnega spomenika državnega pomena in festivala kot kulturne vsebine ni naključna za izvedbo projekta TourKult in se kontekstualno popolnoma poveže s konceptom kulturnega turizma; kulturni turizem izkorišča kulturne (zgodovinske) spomenike in spomeniška območja, se torej osredotoča na nepremično in premično kulturno dediščino ter kulturno krajino izbranih turističnih destinacij, z namenom spoznavanja in avtentičnega doživetja kulturne dediščine skupnosti (Frajzman 2013, 2). Po Zakonu o ohranjanju kulturne dediščine je uporaba dovoljena, kajti »uporaba« so stalne ali občasne dejavnosti, ki se opravljajo v dediščini, ob njej ali v kakršni koli drugi povezavi z dediščino, pri tem pa vplivajo nanjo ali uporabljajo njene kulturne vrednote in družbeni pomen (ZVKD-1 2008, 1121).

V sklopu projekta, kot ga navaja letno poročilo KPG 2012 "Čezmejni projekti« v okviru programa Teritorialno sodelovanje z Republiko Madžarsko s podnaslovom Porabje in Goričko povezana v kulturi, kjer je zavod eden izmed partnerjev, je v okviru zaključnega projekta TourKult-razvoj turizma z sodelovanjem na področju kulture, ki ga financira Evropska unija iz evropskega sklada za regionalni razvoj, v obdobju 2009 –

2012 nastalo nekaj novih kulturno-turističnih produktov, t.j. prirejanje koncertov iz mojstrskih tečajev petja, J:opera pevski natečaj in »Nagrada Giuseppe Sinopoli«, Brassfestival (festival pihalnih godb), *filmski festival G-fest*, polprofesionalni mojstrski tečaji na gradu Gradu in čezmejni izleti v Dotto z turističnim vlakcem. Namen nove kulturno-turistične strategije je pridobiti nove obiskovalce in jim v regiji omogočiti podaljšano bivanje. Objekt gradu pri projektu TourKult skupaj z dvema mednarodnima partnerjema (J:Opera Jennersdorf in občina St. Martin) je v projektu deležen opremljenosti in prenove prizorišč, v ta namen pa je preko evropskih sredstev bil pridobljen koncertni klavir, nov turistični vlakec in šotor za 1000 oseb. V sklopu projekta »Sosed sosedu« so po navedbah letnega poročila 2012 izvedli priprave na filmski festival, pripravo poročil o službenih potovanjih, pripravo prehranskega vodnika in vodnika po kulturni dediščini Goriškega in Porabja. Izveden je bil tudi fotonatečaj. Rdeča nit festivala G-fest je osveščanje o trajnostnem razvoju, v sklopu festivala pa žalijo postati osrednja naravoslovno-varstvena prireditev regije, ob naravnem in kulturnem osveščanju dobrin v regiji in tako utrditi zdrav ponos na naravno in kulturno dediščino regije. Do sedaj sta se odvila 2 slovenska festivala naravoslovnega filma, kot ga uprava KPG tudi poimenuje, prizadevajo pa si za tradicionalno umestitev filmskega festivala na program. Festival je razdeljen na filmski in spremljevalni program. Ta je razdeljen na 3 sklope, kar pomeni, da se en izmed festivalskih dnevov odvija tudi na Madžarskem, natančneje v kraju Örseg. Filmi so naravoslovne tematike, odvija se kulturni program, program otvoritve novih prostorov (letos prostora Upkač in Kukavica), na tržnici so stalno prisotni prodajalci izdelkov skupne blagovne znamke KPG Goričko, odvija pa se tudi program na temo žive kulturne dediščine (letos tekmovanje s kosami). Letos sem festival obiskala sama. Največja atrakcija je bilo prikazovanje filma »Darfur - vojna za vodo«, glavna gostja v sklopu te projekcije pa je bila Maja Weiss. Odvijala se je tudi manjša plesno-gledališka predstava Po lastnih izkušnjah je bil obisk komaj znaten, tržnica je bila sestavljena iz 4 stojnic, obiskovalcev pa je bilo toliko, da so zapolnili manjšo sobo s 3. daljšimi mizami.

Analiza intervjuja v prilogi B

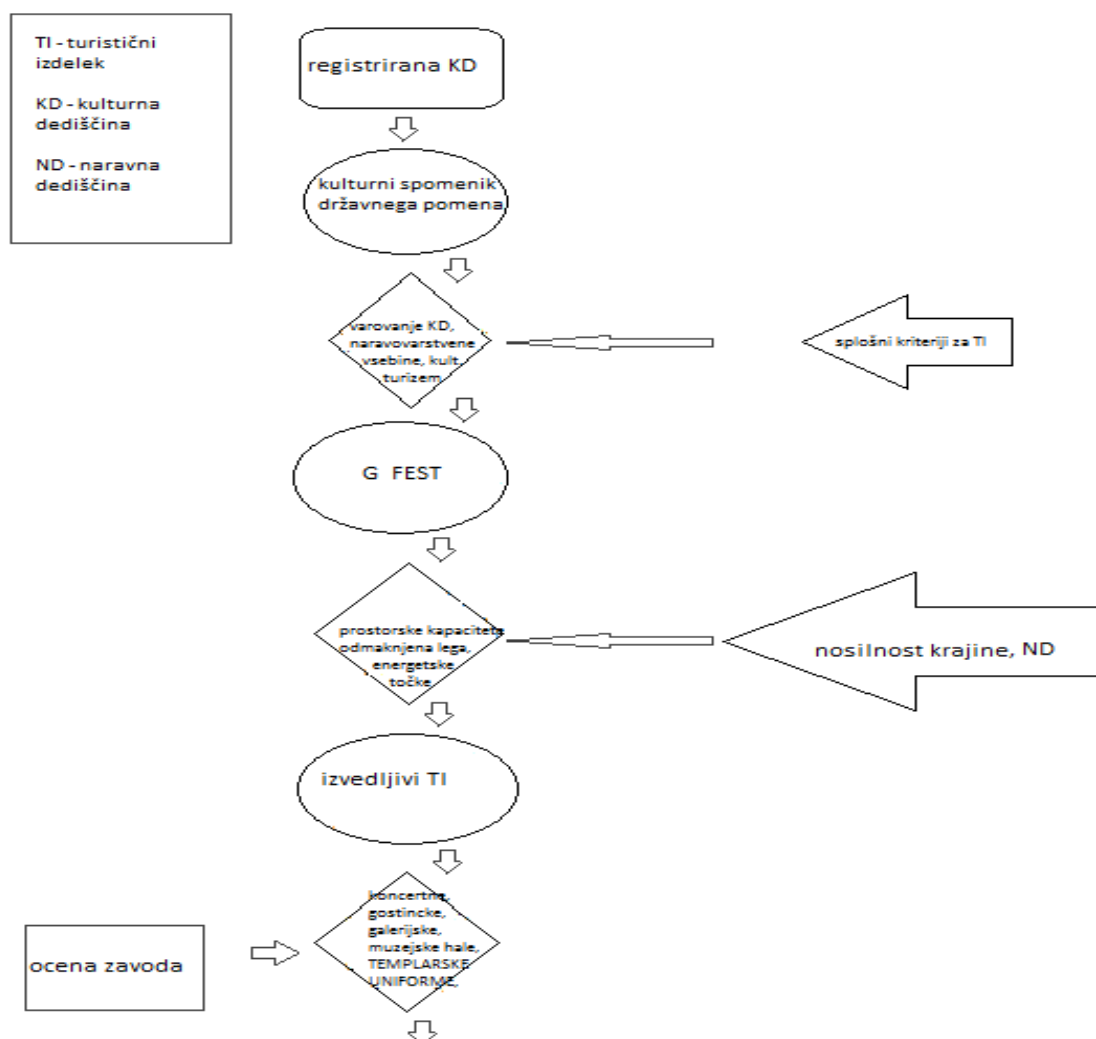
Na to temo sem pridobila številne informacije od visokega naravovarstvenega svetnika,

ki je trenutno zaposlen v zavodu. Meni, da je posebnost oz. namen te prireditve za obiskovalce združevati naravovarstvene vsebine v objektu, ki je kulturna dediščina, torej spomenik. Po njegovem mnenju bi moral G-fest zajeti tudi zgodovinske teme, npr. Templarje (grad je sezidal viteški red templarjev, templarji so tu gospodarili v času križarskih vojn), kar bi lahko zapolnilo grajsko ponudbo, podobno kot na gradu Lockenhaus v Avstriji na Gradiščanskem. Na vprašanje o povezanosti trajnostnega turizma in kulturne dediščine odgovarja nekoliko pesimistično: če bi na gradu bila turistično-gostinska ponudba ustreznega nivoja, obnovljena stavba gradu in okolica, bi tudi programska ponudba učinkovala drugače, kajti navaja, prodajati iste vsebine obiskovalcem predolgo, se izrabi in ni več atraktivno. Goričko ima relativno skromno kulturno dediščino (grad, cerkve, nekaj stavb, morda še krajino, kmečke hiše), zato tudi G-fest ne more bistveno dvigniti njene privlačnosti. Ko bodo pogoji na gradu vzpostavljeni, bo promocija in možnost konzumacije drugačna, prav tako povečan obisk in spremenjena struktura. Na gradu bo potrebno programsko oplemenititi kulturne vsebine (muzej, galerije, teater, prikazi običajev), paralelno G-festu ali ga razširiti. Le tako bodo kot zavod učinkoviteje pripomogli k povezovanju kulturne dediščine s turistično ponudbo. Meni, da se obisk ni znatneje povečal, čeravno je osnovna vizija festivala privabiti čim več obiskovalcev. Prikazovanje naravoslovnih filmov na G-festu je bolj improvizacija kot pa element ali sredstvo povečevanja obiska oz. ekonomskega rezultata, odgovarja na vprašanje, ali tovrstni projekt prirejajo z namenom pridobitev ali porabe sredstev. Področje ohranjanja narave in njene dediščine se lahko okrepi skozi G-fest, na kulturno dediščino, obnavljanje, dostopnost in rabo pa ne bo dosti vplival. Ciljna publika za sedanjo vsebino G-festa ni toliko iz kulturne sfere, zato obisk ni na pričakovanem nivoju, ki bi bistveno pripomogel k ekonomskemu rezultatu. »Hendikep« so še vedno neobnovljeni prostori, stavbe-fasade, okolice in pomanjkanje komunalnih standardov, zato tudi ni primerno vabiti eminentne goste, ki bi bili razočarani nad stanjem in možnostmi, meni svetnik glede dodatnega povezovanja z ogledi znamenitosti v kulturni krajini obiskovalcem, ki pridejo na prireditev G-fest. Je mnenja, da bi G-fest in za primer doda Ljubljanski grad, tam deloval bistveno drugače. Poleg naravovarstvenih vsebin, ki jih smatra kot avtentične filmskega festivala, mora ta zajeti kulturno-zgodovinskost, tako gradu kot regije in tudi mednarodno. Templarji so realna možnost, saj je to avtentična zgodovinska okoliščina, ki je tudi atraktivna in nekaj

posebnega. Osnovni problem in realne možnosti za ohranjanje kulturne dediščine za namene turizma in vzpodbujanja kulturnega turizma vidi v neustrezni vzpostavljenosti mreže elementov kulturne dediščine na pravem nivoju; tudi čezmejno, v sosednjih parkih (grajskih poti, sakralni objekti, kmečki živež). Grad Grad naj bi služil kot izhodišče za obiske s ciljem povratka (prenočevanje, zabava). Tako bi tudi

naravovarstvene vsebine in kulinariko lahko bolje tržili, da bi tudi zasebni ohranjevalci dediščine vseh vrst lahko od tega kaj pridobili in živeli. Celovita obnova gradu je osnovni problem in glavni cilj vsega; priložnosti za kmetijsko pridelavo, kulinariko, ohranjanja kulturne in naravne dediščine, trajnostnega turizma, razvoja ter blaginje.

Slika 3.1: Diagram procesa iskanja na kulturni dediščini temelječih turističnih izdelkov na konkretnem zavarovanem območju.

Vir: prirejeno po Ministrstvo za okolje in prostor (2008, 58).

To je dinamični prostorski model turističnih izdelkov (GIS), ki temeljijo na kulturni dediščini za izbrano območje in izbrani primer. Model rabe kulturne dediščine je uporaben za prepoznavanje obstoječega razmerja med potencialom in rabo turističnega izdelka, prepoznavanje turističnih izdelkov na izbranem območju in načrtovanje dodatne infrastrukture (Ministrstvo za okolje in prostor 2008, 58). Gre za grafični prikaz, kateri so splošni kriteriji v zavarovanem območju za obliko turistične ponudbe in kateri so po oceni lokalne skupnosti (oz. drugih akterjev) predlagani turistični izdelki.

3.4.2 GRAŠČAKOVA POUT - KULTURNA DEDIŠČINA V PONUDBI »MEHKEGA« TURIZMA

Nepremična (materialna) kulturna dediščina, vpeta okoli zapuščinske dediščine kulturnega spomenika državnega pomena gradu Grad, je vpeta v turistično ponudbo pohodniške poti »Graščakova pout«, ki jo je za razvoj in promocijo turizma oblikovalo turistično društvo Skouriš. Kot predmet analize predstavlja turistično ponudbo za ogled znamenitosti v kulturni krajini. Spomeniki kulturne dediščine lahko zadovoljujejo različne namene, zaradi katerih jih ljudje obiskujejo; razlagajo preteklost, delovanje ljudi v povezavi s krajino, kažejo spremembe, ki jih je prinesel čas, kot najbolj pogosti, za turistične informacije od tistih, ki bi prišli v poštev za obravnavano področje, pa so pojasnilne table (Ministrstvo za okolje in prostor 2008, 56). Nedvomno si v zavarovanem, neokrnjenem okolju, polnem habitatov prizadevajo za ohranitev najrazličnejših naravnih vrst in danosti zato »zelena« oz. »mehka« oblika turistične ponudbe vključuje ravno okoljevarstveno ozaveščenost ter skrb za naravno okolje. Takšna oblika turizma vzpodbuja predvsem odprtost za avanturistično in rekreativno pripravljenost za spoznanje Goričke pokrajine na način, kot jo ponuja Graščakova pohodna pot in jo kot predmet trajnostnega turizma opredeljuje avtor Smith.

Društvo za razvoj in promocijo turizma občine Grad »Skouriš«, ki ga je ustanovila občina Grad, je edino registrirano društvo s to vizijo in ni včlanjeno v regionalno turistično zvezo PTZ, zato je sodelovanje z njo majhno. V občini Grad so obenem

registrirana še 4 društva¹⁸, vsako s svojo vizijo: združevanje mladih, prepevanje ljudskih pesmi ter promocija športa, turizma in kulture¹⁹. Med njihovimi ustanovitvenimi cilji je tudi izgradnja turistične pisarne v naselju Radovci, kjer lahko obiskovalci dobijo vse informacije o turistični ponudbi, gostinski ponudbi in prireditvah. Registrirane dejavnosti na področju turizma so predvsem »zelene« narave, in sicer: pohodništvo, kolesarske poti, konjeništvo, jadranje s padalom, organiziranje prostorov za druženje (piknik itn.), izdelava publikacij ter zagotovitev čim več nastanitvenih prostorov. Njihov osnovni cilj je promocija Goričkega in spoznavanje lepote neokrnjene narave na način naravi prijaznega turizma. V promocijo vključujejo tudi dejavnosti, ki jih opravljajo lokalni prebivalci. Prizadevajo si za to, da bi pokrajino obiskovalo čim več turistov, in da bi ob obisku v pokrajini pustili tudi kakšen »dinar« Znano je, da obiskovalci vse pogosteje občudujejo naravne in kulturne danosti, vendar ne morejo kupiti lokalnih spominkov ali proizvodov. To je tudi poglobitveni razlog, zakaj se društvo želi usmerjati k dejavnostim bolj tržno. V sklopu ureditve in odprtja turistične pisarne v gasilskem domu v Radovcih prodajajo lokalne izdelke (skouriševo žganje, med, bučno olje...) vendar se želijo tržne naravnosti lotiti tudi na način mednarodnega sodelovanja z Avstrijo in Madžarsko (simulacijo Graščakove poti). Pot je označena s posebnimi kačipotmi, zanimivosti pa so ob tablah razložene v angleškem in nemškem jeziku. Največja zanimivost te poti je, da je ta pripravljena za vse letne čase, za vse oblike obiskovalcev in turistov.

Opisi pohodne poti se nahajajo v spletni obliki brošure Graščakova pot, veliko informacij pa je v središču za obiskovalce Krajinskega parka Goričko in v monografiji občine Grad z naslovom »Grad na Goričkem«, ki vsebuje opise naslednjih znamenitosti. Graščakova pohodna pot vodi mimo sedmih znamenitosti kulturne dediščine: *gradu Grad*, ki je največji grajski kompleks na Slovenskem, *cerkev Marije Vnebovzete* pri Gradu, ki spada med najlepše gotske spomenike Pomurja, *Kripto* grajsko grobnico,

18 Društva občine Grad: France Prešeren, Gračka pomlad, Lukaj Motovilci in Skouriš (občina Grad).

19 To društvo prireja različne družabne prireditve: Miklavževanje, tudi soorganizira Noč čarovnic, vendar ostala ne organizirajo nobene oblike turistične ponudbe, kjer bi bila nepremična kulturna dediščina neposredno vpeta.

Pütarov mlin iz začetka prejšnjega stoletja, kapelo sv. Jožefa Delavca na Marofu, kužno znamenje *Beli križ* ter več križev ob poteh ali domačijah. Nekateri objekti so tudi neposredne ostaline iz časov graščakovih obredov. Pot poteka skozi 4 vasi občine Grad (naselje Grad, Dolnji Slaveči, Kruplivnik, Radovci) in znese skupaj 15 kilometrov. Pot je lahko tudi krajša, ta oblika poti pa znese skupaj 13 kilometrov.

Opis in promocija največjega grajskega kompleksa na Goričkem je s strani društva Skouriš predstavljena kot zgodovinsko zanimiva in eksotična »postojanka«. *Grad pri Gradu* je največji grajski kompleks na Slovenskem, zgrajen je bil na bazaltni vzpetini. Prvič se omenja leta 1275, a je gotovo stal že leta 1208. Grad je bil last več madžarskih fevdalnih rodbin: Amade, Szechy, Batthyany, Szapary in Szechenyi. Grad je skozi stoletja bil dograjevan (skupno obsega 7 gradbenih faz) in kaže danes baročno podobo, pod njo pa se skriva srednjeveška zasnova. Po 1. sv. vojni je bil last Geze Hartnerja, veleposestnika iz M. Sobote, ob koncu vojne in po njej pa izropan in prepuščen propadanju. Danes je v gradu sedež Krajinskega parka Goričko in se še naprej obnavlja. V njem se nahajajo prostori za upravljanje in prezentacijo Krajinskega parka Goričko, v pritličju pa so predstavljene delavnice domače obrti, vinoteka, črna kuhinja in drugi prostori KP Goričko. Na dvorišču gradu je veliko pozitivne energije, v parku pa najdemo več starih eksotičnih dreves. S strani občinskih in društvenih predstavnikov sem prejela informacije o nezadovoljstvu gostov nad pomanjkanjem gostinske ponudbe v grajskem kompleksu. Naslednja znamenitost je *rojstna hiša Mikloša Küzmiča* (1737–1804) na Dolnjih Slavečih, hiša prvega pisatelja prekmurskih katoličanov, ki je oskrbel dva abecednika in pet verskih knjig. S svojimi knjigami je krepil narodno zavest prekmurskega človeka in ohranjal narečno besedo. Bil je tudi prevajalec biblije in prekmurski dekan. Danes obnovljena hiša ima kapelico in spominsko ploščo ob 200. letnici njegove smrti. *Pütarov mlin* je tudi ena izmed postojank, ki si jo udeleženci Graščakove poti ogledajo. Trenutno je v fazi prenove in zanimivega projekta, o katerem sem več navedla v nadaljevanju. »*Marofska*« *kapela* je bila postavljena med obema vojnama, najbrž na pobudo g. Hartnerja, kot pripovedujejo ljudje, ki je takrat bil lastnik gradu in celotne njegove posesti. V časopisu, septembra 1935, je zapisano, da je pri Gradu, na zemljišču g. Hartnerja (takratni lastnik gradu), v nedeljo, 1. septembra 1935 bila blagoslovitev prenovljene kapelice, ki stoji v lepi dolini poleg. Iz župnijske cerkve

je šla procesija do kapele, kjer je bila blagoslovitev, nato so se ljudje vrnili v cerkev. V kapeli naj bi bil kipec sv. Florijana, ki so ga pozneje prenesli v gasilski dom pri Gradu. Vsako leto v njej poteka maša 1. maja, ko se pričnejo »šmarnice« in praznujejo god sv. Jožefa delavca. *Kripta - grobnica grajskih velikašev* je bila zgrajena v 18. stoletju. V zavetju gozda so našli svoje zadnje počivališče grajski velikaši (pod oltarjem je bila odkrita grobnica grofov Szechy). Prvotno so jih pokopavali v grobnico pod cerkvijo, kasneje pa so si grofje zgradili lastno grobnico. Kripta je bila med 2. svetovno vojno izropana, tako nam le zidovje priča o nekdanji veličini grajskih vladarjev. Ključ od kripte hrani najbližja soseda in Javni zavod Krajinski park Goričko. Na zavodu so mnenja, da je kripta iz časov romantike, vendar je najbrž nastala v sklopu grajskih prezidav leta 1751. Grobnica ima kupolo, njena štiri pročelja pa so okrašena s trikotnimi čeli. *Kužno znamenje Beli križ* stoji ob cesti Kruplivnik - Grad. Visoko znamenje kvadratnega tlorisa s hišico s plitvimi polkrožnimi nišami in piramidasto opečno strešico je iz 17. ali 18. stoletja. Zgrajeno je bilo v 18. stoletju, v spomin na veliko kugo, ki je tod razhajala leta 1740. Beli križ je ime, ki so si ga izmislili domačini. Zadnja postojanka za pohodnike je turistična pisarna v Radovcih. V pisarni so turistom na voljo določene informacije o ponudbi naših krajev, določene izdelke domačih ponudnikov pa lahko v njej tudi kupijo.

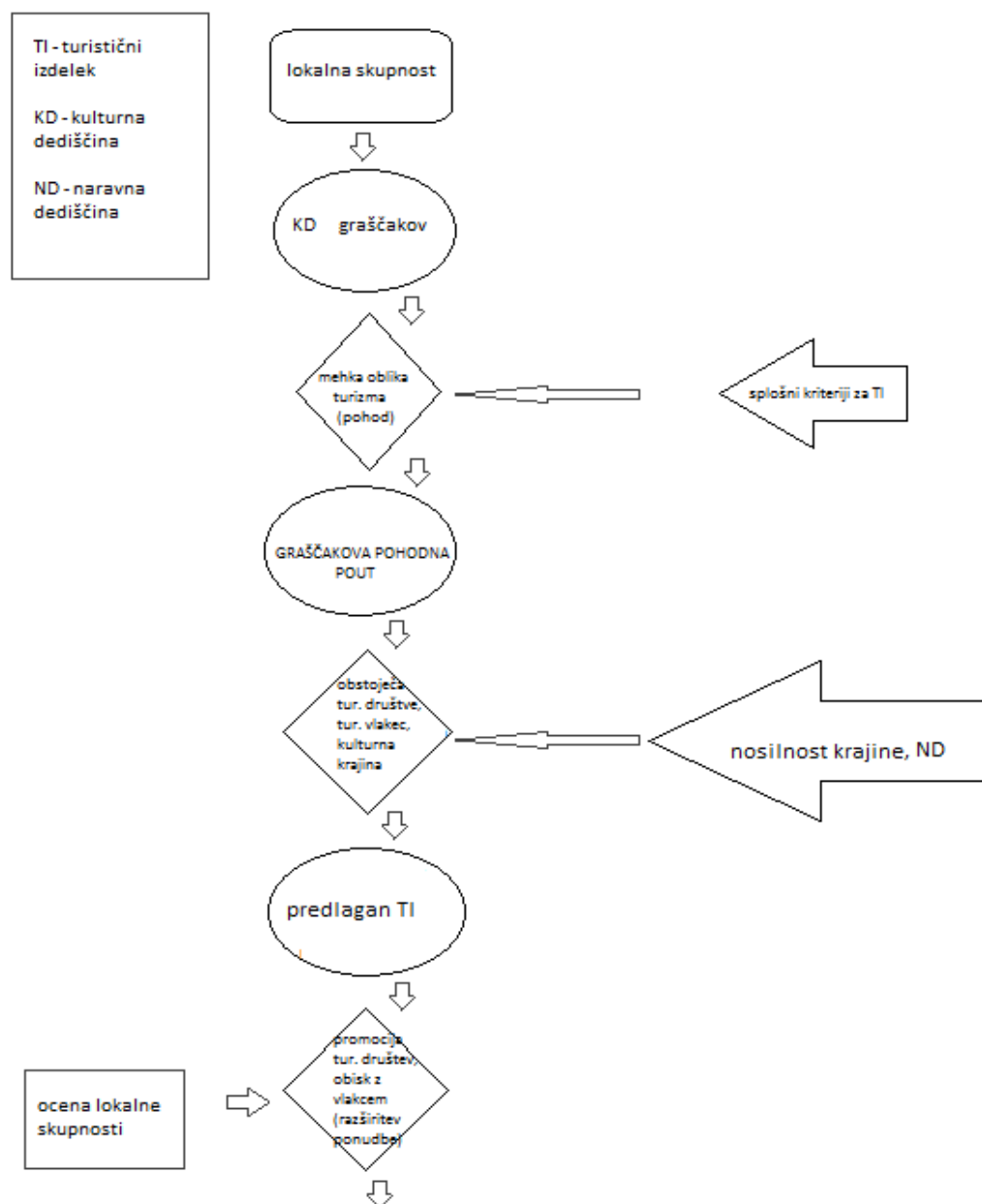
Analiza intervjuja v prilogi C

Predstavnica društva ga. Cvetka Ficko je na vprašanja odgovarjala skromno. V občini Grad, ki je društvu dalo pobudo, naj oblikuje tovrstno turistično ponudbo zatrjujejo, da ima društvo Skouriš preveč pomenljivo ime (Društvo za promocijo in razvoj turizma v občini Grad), kajti večino projektov povezanih s turizmom izvaja občina in k sodelovanju privablja društva. Zatrjujejo, da so zadovoljni z obliko ponudbe »Graščakova pout«, vendar bi si želeli, da bi društvo bilo bolj dejavno in inovativno. Prvotno je obisk Graščakove poti bil namenjen spoznanju tega dela Goričkega, tukajšnje zanimivosti in ljudi. Za promocijo poti društvo izdaja tiskane brošure, ki se nahajajo v vseh pomembnejših pisarnah in prostorih. Predstavnica društva je mnenja, da se kulturna dediščina in turistična ponudba morata dopolnjevati, vendar pa je to po njenem mnenju včasih težko uskladiti, ker je tu na majhnem prostoru preveč različnih interesov oz. zamisli, kateri dati več poudarka. Ključno za ohranjanje kulturne dediščine

se ji zdi tudi v nameščenih tablah in krajših opisih zanimivosti. Ključni cilj revitalizacije Graščakove poti, ki je bila prvič izvedena leta 2006 je po eni strani točka za spoznavanje Goričkega, po drugi pa tudi srečanje pohodnikov in izmenjava izkušenj ter doživetij. Za razširitev ponudbe, torej tudi za obisk večjega števila ljudi bi bilo potrebno povečati tako promocijo kot oglaševanje. Na in ob tej poti je možnost tematskega turizma, bodisi prikaz raznih ročnih spretnosti in domačih izdelkov, organizirano vodenje ter priprava domačih dobrot.

Obenem pa društvo nima kadra, niti denarja, ki bi nadaljeval to delo. Avtentičnost turistične ponudbe, ki jo ponuja Graščakova pohodna pot je po njenem mnenju resnično zanimiva in popolnoma avtentična. Graščakova pohodna pot povezuje zanimivosti v občini, vendar je premalo izkoriščena, ker preprosto ni kadra, ki bi intenzivno delal na njeni promociji. Dediščina, ki jo pot prikazuje, je neprecenljiva in misli, da si počasi in tudi uspešno utira pot v svet.

Slika 3.2: Diagram procesa iskanja na kulturni dediščini temelječih turističnih izdelkov na konkretnem zavarovanem območju.

Vir: prirejeno po Ministrstvo za okolje in prostor (2008, 58).

Dinamični prostorski model turističnih izdelkov (GIS).

3.4.3 MLINARSTVO KOT TEHNIČNA DEDIŠČINA²⁰

20 Tehnični kriterij: pomeni tako stopnjo ohranjenosti konstrukcij in materialov kot tudi njihovo tehnično stanje. Tehnično stanje dediščine ima vpliv na vse ostale kriterije, saj se lahko z modernimi gradbenimi sredstvi zagotovi obstoj ali rekonstrukcija skoraj vsakega objekta (Ivanc 2012, 135).

Kot predmet analize je prenova mlina ohranjanje nepremične in žive dediščine za namene turizma. Tradicionalna obrt oz. živa dediščina ni samo prikazana v odprtih delavnicah na gradu Grad (tam najdemo delavnico kovaštva, žganjekuhe in lončarstva) in katerim je tudi posvečena samostojna prireditev (praznik buč); ta se bo po novem ohranjala v objektu kulturne dediščine v kulturni krajini Krajinskega parka goričko v Pütarovem mlinu. Občina Grad vzpodbuja prenavo in program za namene turističnega povezovanja in ohranjanja kulturne dediščine. Njihov namen je, da bi Pütarov mlin v prihodnosti postal povezovalna točka za nadaljni razvoj turizma v občini, obenem pa bo turistom predstavljal podeželsko dediščino in tradicijo, ker bosta v te namene prikazani dve tradicionalni obrti: mletje zrnja in nastanek bučnega olja.

Mlini in mlinarstvo, njihovo ohranjanje ter ohranjanje delov proizvodnje mletja in mlinarstva nedvomno spadajo v kategorijo dediščine tehničnih znanj, ki so nekoč ponosnim posedovalcem vodnega ali vetrnega mlina služile kot nepogrešljivi del osnovnega preživetja, s katerim so si priskrbeli osnovno sestavino osnovne dobrine; moko za kruh. Ta znanja postajajo čedalje bolj zanimiva tudi za današnje življenje, ko se vse več družbenih členov zaveda ogroženosti kulturnega prostora. Ta znanja in vedenja so zanimiva tudi za tista okolja, ki svoj razvoj gradijo na turizmu, ekološkemu kmetovanju, razumnemu posegu v naravo...(Hazler 2005, 157). Mlinska tehnologija velja za nespremenjeno vse od rimskih časov do današnjih dni (korenine te stare obrti pa segajo vse do tleh Male Azije), zato mlinarstvo nosi simbol modrosti in kreposti mlinarjev, kajti mlini so še dandanes veliki in kolesa prav tako (v svojem osnovnem delovanju se niso spremenili), s statusom samostojnega obrtnika pa se ponašajo vse od srednjega veka naprej (Mlinarič 2000, 20). Po ugotovitvah Bogataja je mlinarska dediščina v Sloveniji izredno pestra (Bogataj 1992, 228). V Prekmurju je bilo veliko rečnih in potočnih mlinov, tudi mlini na veter (v Pečarovcih); na reki Muri, v Kobilju in reki Ledavi. V mlin so nosili mlet pšenico, koruzo, rž, ajdo...Izum valjev je zamenjal mlinske kamne, to pa pomeni največji napredek v mlinarstvu (Žajdela in drugi 2012, 24). V zapisih o mlinih na Ledavi iz leta 1759 so bili mlini na Goričkem na manjših potokih, kjer voda čez poletje usahne, skromnejši in manj rentabilni (Zelko 1953–2002, 132). Z željo in interesom nad ohranjanjem kulturne dediščine za namene turizma se

pridružujem teoriji avtorja Bogataja, ki navaja, da je ohranjanje mlinov smotrno le v okviru modelov njihovega življenja, to pa pomeni izključno v nadaljevanju ali pa revitalizaciji dejavnosti (Bogataj 1992, 230), kajti vse drugo je le podaljševanje procesa propadanja (prav tam).

V naselju Dolnji Slaveči stoji ob potoku Lukaj *Pütarov mlin*. Stoji na začetku raztresenega naselja ob lokalni cesti Grad–Večeslavci (natančneje ob cesti Beli Križ–Večeslavci), ob njem pa poteka od potoka Lukaj do mlina speljana izsušena struga. Mlin izvira iz leta 1921, ko je deloval na vodno mlinsko kolo vse do leta 1987. Danes mlin predstavlja del redko ohranjene nepremične kulturne dediščine, ki je na svojstven način dajala pečat tukajšnji krajinski podobi. Vzpodbuda in ohranjanje kulturne dediščine sta se pričela najprej z odkupom in obnovo. Mlin je občina v letu 2009 obnovila, obnova pa je bila sofinancirana s strani Evropske unije, Evropskega sklada za regionalni razvoj v programu »Naložba v vašo prihodnost«. Potekala je pod strogim nadzorom spomeniškega varstva. Nadstropni zidan mlin je ohranil vse kvalitete in značilnosti tovrstnega tipa gospodarskih poslopij. Tloris od pritličja do podstrešja, kakor tudi sami arhitekturni gabariti so ostali nespremenjeni. Danes mlin ne obratuje več, v objekt mlina pa je speljan mehanizem na električni pogon.

Analiza intervjuja v prilogi Č

Ravno iz vidika trajnostne oblike turizma so se odločili za revitalizacijo mlina v turistične namene. Predstavitev mlina, ogledi, razlaga o življenju v mlinu in pridobivanju moke, delavnice na temo peke kruha in druge delavnice²¹ so aktivnosti, ki bodo ohranjale to kulturno dediščino in jo prenašale na mlade rodove. Po navedbah so ključni razlogi so ohranitev mlina mehanizem, star čez 100 let, oljarna v mlinu in arhitektura mlina (po navedbah KPG in občine je le ta ostala nespremenjena v obeh nadstropjih). Kultura življenja nekoč, tradicija, gorička kulinarika, izdelki tradicionalne rokodelske obrti - vse to želijo tudi v sklopu mlina in domače prodajalne združiti, predstavljati mladim iz tega okolja in vsem ostalim obiskovalcem. Tak tip nekdanjih

21 Predstavitev tradicionalnih delavnic sestoji iz: izdelki iz ličja, pletenje košar, izdelovanje »remenk«, čebelarstvo, zeliščarstvo, izdelki iz lesa (intervju občina Grad).

gospodarskih poslopij znotraj posameznih kmetij je bil nepogrešljivi del v okviru procesa predelave in pridelave močnatih prehranjevalnih artiklov. Glede razširitve turistične ponudbe na občini Grad bo ob mlinu še letos urejen prizidek, kjer bo domača prodajalna. Tam bodo lahko kmetje z dopolnilno dejavnostjo in rokodelci prodajali svoje pridelke in izdelke. V okviru tega bo možnost uprizoritve raznih delavnice, mlin pa bo vključen v programe izletov, ki se bodo v prihodnosti izvajali. Prevladuje mnenje, da sta se kulturna dediščina in trajnostni turizem dolžna dopolnjevati. V ospredje vse bolj vstopa doživljajski turizem in kulturni turizem, kjer obiskovalci poleg ogledov znamenitosti želijo spoznati tudi naravo, običaje, kulinariko ter doživetje tradicionalnih prireditev oz. prikaz opravil...Menijo, da prav trajnostni turizem skupaj s kulturno dediščino lahko vse to v paketu tudi nudi. Z vključitvijo v poldnevne in celodnevne programe za obiskovalce, ki jih bodo seznanjali z omenjeno kulturno dediščino in s približanjem delavnic v mlinu ter predvsem s prodajo domačih izdelkov pripomorejo k ohranjanju kulturne dediščine za turistične namene.. Ponudba se bo v prihodnosti še širila na »mehki način« z vzpostavitvijo kolesarskega počivališča, tako da se bodo lahko v mlinu ustavili tudi kolesarji in si ga ogledali ter tako spoznali del mlinarskega življenja na tem območju. O sedANJI in prihodnji obiskanosti mlina so podali mnenje glede na vzporedne doživljajske projekte. Navajajo, da se za mlin že zdaj posamezniki zanimajo, vendar pa vsekakor pričakujejo, da se bo obiskanost povečala, ko bo mlin oživel, to pa se bo zgodilo z odprtjem domače prodajalne.

PROJEKT »DOMAČE DOBROTE IZPOD MLINSKEGA KOLESA« LOKALNO AKTIVNE SKUPINE GORIČKO

Z omenjenim projektom želi občina Grad urediti prizidek v lično domačo prodajalno z vso opremo za vodenje in organizacijo dela v taki prodajalni. Mlin nedvomno odseva dejavnost vsakdanjika, ki ga je narekovala mlinarska dejavnost znotraj kmečkega gospodarstva. V prostoru, ki bo na prehodu iz mlina bodo potekale delavnice stare obrti, v domači prodajalni pa bo možnost prodaje domačih izdelkov in izdelkov lokalnih obrtnikov. Na način dopolnilne dejavnosti bodo domačini imeli priložnost prodajati izdelke in pridelke. Ob možnosti trženja pa bodo potekale delavnice; predstavitev mlina

in oljarne. Vse to bi potekalo preko različnih diaprojekcij, organiziranih delavnic in sprejemanjem obiskovalcev v mlinu - z željo, da bi ob vsem vidnem in kupljenem odnesli kanček tega - kmečkega načina življenja. V okviru tega projekta bo opremljena t.i. domača prodajalna z omarami in policami za predstavitev izdelkov, diaprojekcijskimi napravami in dodatno opremo za predstavitvene delavnice, shrambo s pripadajočo opremo ter računalniško opremo za vodenje in koordinacijo dela v tej prodajalni in v mlinu. Predvideno ena zaposlena oseba pa bo skrbela tudi za promocijo turizma predvsem na vseh ključnih točkah po izbiri občine. S tem projektom bodo povečali kulturno turistično ponudbo obravnavanega območja, povečali bodo povezanost in organiziranje trženja domačih in kmetijskih proizvodov, pozitivno bodo vplivali na razvoj podeželja ter varovanje naravne in kulturne dediščine.

Glavni cilji tega projekta so:

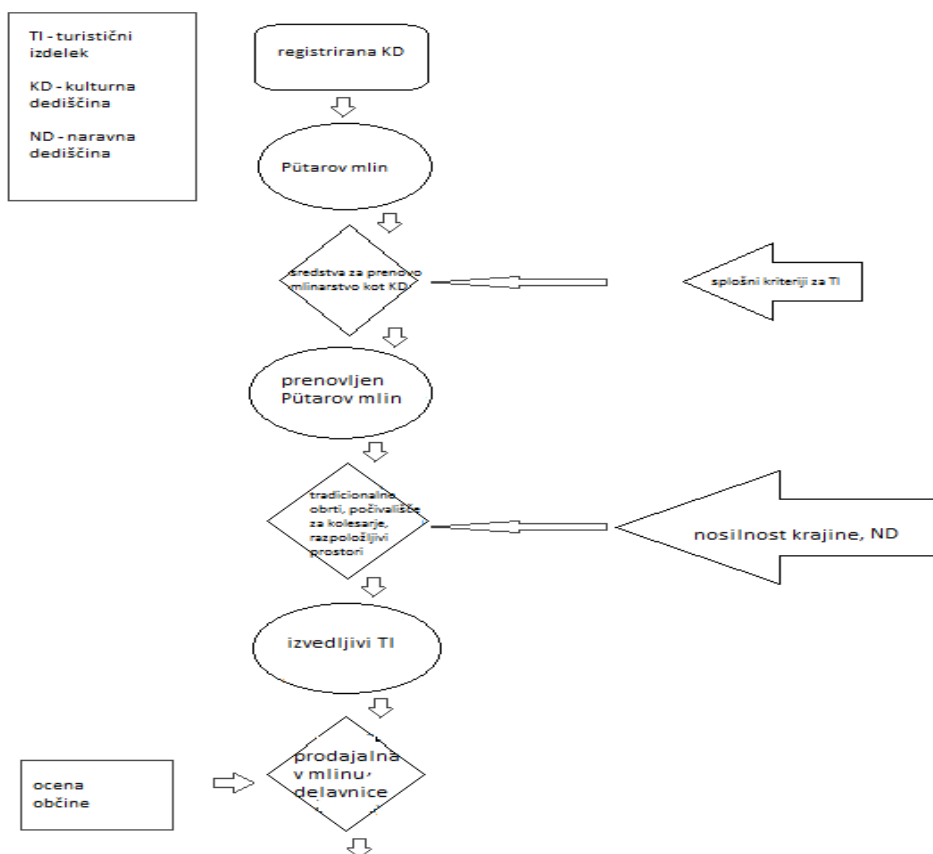
- pozitiven vpliv na razvoj podeželja in varovanje naravne in kulturne dediščine,
- ohranjanje rokodelske obrti in ljudskega izročila,
- povečati kulturno-turistično ponudbo obravnavanega območja,
- povečati ozaveščenost domačega prebivalstva o varovanju kulturne dediščine ter tradicije in
- povečati obisk in zanimanje mlajših obiskovalcev za domačo obrt in tradicijo.

Mlin bo vključen v programe izletov po Goričkem, ki jih bodo izvajali tudi v sklopu obiska Doživljajskega parka Vulkanija²² ter v sodelovanju z upravo krajinskega parka. Obiskanost bo večja ravno zaradi povečane ponudbe in vključenosti v programe. Razširitev ponudbe bodo vedno načrtovali tako, da bo prilagojena obiskovalcem. Ob programu prenove mlina se bo izvajal tudi tematski kulturni turizem v okviru katerega

22 En izmed največjih projektov Občine Grad; Doživljajski park Vulkanija, obenem *po izjavah slovenskih geologov, največja investicija z geološko-izobraževalno vsebino v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih*, s katero želijo privabiti letno 15.000 obiskovalcev, s tem pa doseči vzporedno ekonomsko korist lokalnim gostinskim in gostinsko/turističnim ponudnikom (Sobota-info 2013).

bodo organizirali razne delavnice in dneve z lokalnimi rokodelci in drugimi skupinami, ki bodo predstavili lokalno tradicijo, izdelke, kulturo... Da bi pritegnili obiskovalce, bodo vsekakor povečali promocijo. Povečala se bo prodaja izdelkov z domačo prodajalno. Mlin bo vključen tudi v tematsko turistično pot, ki jo obiskovalci obišejo s turističnim vlakcem. Le s tem obiskovalce popeljejo po Gorički pokrajini da jim čim bolj približajo vse kulturne spomenike, lepo naravo, kulinariko, običaje in kulturo domačega naroda. Po njihovih navedbah na vprašanje o avtentičnosti v ponudbi navajajo, da se bo avtentičnost ponudbe izražala tako, da bo v domači prodajalni v mlinu na voljo spominki in izdelki lokalnih rokodelcev, lokalna kulinarčna ponudba ter predstavljene lokalne rokodelske obrti, ki bodo odražale kulturo lokalnih ljudi.

Slika 3.3: Diagram procesa iskanja na kulturni dediščini temelječih turističnih izdelkov na konkretnem zavarovanem območju.

Vir: prirejeno po Ministrstvo za okolje in prostor (2008, 58).

Dinamični prostorski model turističnih izdelkov (GIS).

3.4.4 UGOTOVITVE

Sklenimo nekaj ključnih izjav, ki jih udeleženci analize navajajo:

- Želja po obnavljanju kulturnega spomenika – tako možnost večjega povezovanja s turizmom in več koristi za lokalce,
- interes za povezovanje z kulturno-zgodovinskimi dejstvi nastanka kulturnega spomenika državnega pomena (gradu) za turistične namene,
- skozi obnovno spomenika vplivati na razvoj in blaginjo goriškega – za kmetijske pridelke, trženje, ohranjanje naravne in kulturne dediščine,

- etnološki in tehnični spomeniki so tista infrastruktura, ki jo park potrebuje,
- želja za promocijo Goriškega na način naravi prijaznega turizma,
- obiskovalci so navdušeni nad naravo in kulturo, vendar ne puščajo denarja v regiji,
- nezadovoljstvo obiskovalcev zaradi pomanjkanja gostinskih obratov na gradu,
- želja inovirati Graščakovo pot,
- prikaz tradicionalnih znanj in tradicionalnih dobrot ob poti,
- občina Grad vzpodbuja prenovu in program za namene turističnega povezovanja in ohranjanja kulturne dediščine,
- Pütarov mlin bo v prihodnosti postal povezovalna točka za nadaljni razvoj turizma v občini,
- kultura življenja nekoč, tradicija, goriška kulinarika, izdelki tradicionalne rokodelske obrti - vse to želijo tudi v sklopu mlina in domače prodajalne združiti za obiskovalce,
- dopolnilna dejavnost za kmete kot možnost večje prodaje,
- kultura lokalcev, domači pridelki, tradicionalna znanja, pridelki prebivalcev – predmeti avtentične ponudbe.

Iz zbranih izjav lahko nazorno prikažemo pomen izbranega okolja kot potencialnega za obliko dediščinskega turizma. Na Goriškem je kulturna dediščina na področju turizma našla svoje ustrezno mesto. V izjavah je razvidno, da ohranjanje kulturne dediščine za namene turizma ne predstavlja trivializacije kulturnih dobrin, kjer poteka masovna produkcija izdelkov za turistični sektor, ampak to poteka v tradicionalno osmišljenem smislu, v nasprotju z vizijo “one size fits all” (Loulanski 2011, 847). Na tak način v okolju kultura ne predstavlja druge družbe, niti za namen turizma in se ne pojavlja v za to okolje nepoznani obliki, ampak je s prepoznavanjem, z ekonomsko usmeritvijo v turistični razvoj, z vidno prenovu ali navidezno željo po inoviranju koncept trajnostnega razvoja na Goriškem ustrezni pojem. To teorijo podkrepijo avtorji Gačnik, Fakin-Bajec, Lui, in Loulansky. V tej pokrajini je mnogo neizkoriščenih potencialov in mnogo priložnosti za prihodnje rodove. Turistična ponudba je z usmeritvijo v sožitju naravovarstvenimi smernicami, vendar je na območju premalo idej in izvedbe za oblike turistične ponudbe za najrazličnejše segmente družbe (mladino, otroke, študente

obiskovalce...), ki ni nujno, da ob večjem številu obiska kršijo naravovarstvene predpise. Do te mere je tipologija turistične ponudbe na Goričkem izjemno raznolika.

Prva zastavljena hipoteza se glasi, *da je Pomurska turistična zveza v sodelovanju s Krajskim parkom Goričko ključni podpornik pri vzpostavitvi tovrstne turistične ponudbe*. Hipoteza je le delno resnična, ključno vlogo pri vzpostavitvi ponudbe pa ima nedvomno park. Rešitev problema vidim v pomanjkanju sodelovanja med zvezo in društvi.

Druga zastavljena hipoteza se glasi, *da razvoj trajnostnega turizma lahko vpliva na ohranjanje kulturne dediščine*. Nedvomno je celotna naloga posvečena ravno ekonomskemu gospodarjenju z kulturno dediščino, ki v modernih časih najde svoj prostor v sektorju turizma. Neločljivi trikotnik društev, občine, zavoda in države je na tem območju tisti, ki vzpodbuja k ohranjanju tako prvega kot drugega. Zato je druga hipoteza resnična.

Tretja zastavljena hipoteza se glasi, *da ima lokalno prebivalstvo v sodelovanju z glavnimi akterji vpliv na oblikovanje turistične ponudbe*. Tudi ta hipoteza je resnična. Lokalno prebivalstvo na Goričkem je v veliki meri kmečko prebivalstvo, vendar za trditev, da oblikujejo turistično ponudbo skupaj z akterji ostaja prostor za razpravo. Vsekakor je resnični del vključenosti lokalnih društev in lokalcev v popestritev programa turistične ponudbe z izdelki Kolektivne blagovne znamke, vendar če bi bila ta vključenost intenzivnejša, bi se na območju zrealile tudi inovativnejše oblike turistične ponudbe, katere kot mlada lokalka izjemno pogrešam, jih pa tako park kot PTZ vzpodbuja.

4 ZAKLJUČEK

Pomurska turistična pri izbranih kulturnih posebnostih za turistično ponudbo, analiziranih v empiričnem delu ni neposredna izvršiteljica izvedbe turistične ponudbe, ampak so to lokalni javni predstavniki. Tako Pomurska turistična zveza nima ključne vloge pri izvedbi in vzpostavitvi turistične ponudbe, ampak ima to vlogo le na promocijski ravni. Svojo vlogo dobro izpolnjuje z vzpodbujanjem vključevanja v društva in možnostjo doseganja zastavljenih idej. To dokazuje dejstvo, da pri nobeni od analiziranih turističnih ponudb nima ključne vloge. Potencialna ključna vloga tli pri turistični ponudbi »Graščakova pot«, kjer je izvajalec te oblike ponudbe društvo. To ni včlanjeno v zvezo, vendar bi ob zadostni podpori in večji promociji turistična ponudba lahko bila deležna večjega zanimanja in obiska. V društvu zatrjujejo, da nimajo finančnih sredstev za razširitev ponudbe, imajo pa idejo, kot je navedeno v analizi po besedah predstavnice. Z uskladitvijo interesov, torej da društvo izvede pobudo in idejo za razširitev in oživitev turistične ponudbe na za njih avtentični način in zveza na način promocije zagotovi potrebna finančna sredstva se lahko oživi turizem. Tako lahko izvedejo prikaz tradicionalnih znanj ob obisku oz. sprehodu po poti, ogled Graščakove poti se lahko promovira tudi mednarodno v druge dele tri-deželnega parka in privabi več gostov. Le ti so ključnega pomena za obisk razširjene ponudbe. Ker prevladuje tudi prepričanje, da je vendarle regijska organizacije in sodeluje z mnogimi društvi, je pomembno več iniciative s strani društva za sodelovanje z zvezo. Ravno iz navedb, ker nimajo finančnih sredstev bi bilo sodelovanje v kriznih časih za oživitev in razširitev turistične ponudbe nujno. Denar je možno pridobiti z javnimi razpisi ministrstva za okolje in prostor, kulturo ter kmetijstvo in gozdarstvo, Phare fondacij idr. (Hazler 2001, 8–9). Programi Phare so namenjeni strukturnim spremembam centralne in Vzhodne Evrope (Evans in Foord 1999, 61). Na primeru »Graščakove poti« je razvidno odlično sodelovanje z občino, kajti spomeniki graščinske zapuščine so na ogled v turistični ponudbi, ki jo je izoblikovalo društvo Skouriš na pobudo občine. Ponudba stagnira in se ne oživlja zaradi pomanjkanja sredstev. Vendar tudi na medsebojnem sodelovanju obstaja rešitev. Ker ima društvo vzpostavljeno turistično pisarno v Radovcih, kjer poteka prodaja lokalnih izdelkov, bi lahko po poti druge alternative iskanja sredstev povečali prodajo. Ob tem je potrebno tesno medsebojno sodelovanje lokalnih obrtnikov (lončarjev, žganjarjev, slamo-pletilcev...), da se zagotovi zadostno število izdelkov za

prodajo in tako stopi korak dlje v procesu »found raising-a«. Vsekakor je to v parku že prisotno, pomanjkljivo je le sodelovanje. Park v ta namen prirejo tržnico lokalnih obrtnikov. Lep primer popolnoma samostojnega društvenega delovanja je Borovo gostüvanje v Predanovcih. V preteklosti so to ljudsko šego pripravljali večkrat na leto, vendar v času, ko je porok vse manj, ta šega ni več tako pomenljiva. To kulturno dediščino ohranjajo in jo priredijo iz dveh razlogov: zato, da zberejo sredstva za vaške potrebe, predvsem za gasilce, ali da privabijo turiste (Slovensko etnološko društvo 2010, 12). Podoben način zbiranja sredstev in promocije za tak odmevni dogodek bi lahko posnemalo društvo Skouriš v sodelovanju s PTZ kot ključnim akterjem pri vzpodbujanju in nagrajevanju dobrih idej za turizem. Tudi v preteklosti so se prebivalci vasi npr. Predanovci zbrali že tedne prej, da so zbrali potrebne kostume in druge pripomočke za prireditev. Kdo prireditev pozna, dobro ve, da je takšno kolektivno sodelovanje plod pogumnih ljudi, ki s skupno močjo in tradicionalno idejo dosegajo zavirljive rezultate. Številni obiski in ponovno vračanje so nedvomno tiste usmeritve, ki jih prebivalci parka morajo vzeti v ozir za oživitev Graščakove poti v sodelovanju s PTZ predvsem za oživitev turistične ponudbe v parku na dediščinskih objektih. Ključna vloga parka pri tem je, da aktivno vzpodbuja medsebojno sodelovanje društva in PTZ za namene turistične ponudbe. Skupaj tvorijo trikotnih odgovornih javnih predstavnikov, zato lahko skupaj dosežejo razvoj v turistični ponudbi.

Kulturna dediščina je za vsako okolje in za vsak čas enako edinstvena vsepovsod. Ne stojijo vsepovsod Big-Beng-i in Slavoloki zmage, ampak ravno iz tega razloga je potrebno uvideti lastne »zaklade« in posebnosti. Pa naj bo to lastne propadle objekte, ki so že apriori tam na mestu, kjer bi bilo potrebno nekaj zgraditi na novo in tako oporekati naseljenim habitatom, favni in flori. Nedvomno so pred leti nekateri objekti delovali drugače, kot izgledajo danes. Lep primer tega je obnovljen Pütarov mlin. Neobnovljen je izgledal popolnoma neprivlačno in zastarelo, z novo fasado in novo streho pa izgleda kot na novo zgrajen objekt. Primer mlina popolnoma potrjuje zastavljeno hipotezo, ki dokazuje, da na način trajnostnega turizma kulturna dediščina lahko oživi. Tudi park je v začetni fazi ustanavljanja veliko naporov vložil v obnove kulturnega spomenika državnega pomena, katerega obnova še zdaleč ni končana (Curk

in drugi 2006, 34–38). Sicer turistična ponudba v objektu ni programsko dovršena, niti ne cilja na predstavnike »visoke« kulture, vendar tudi če poglobljeni cilj intenzivnega nadaljevanja prenove tli v interesu turistične ponudbe in ponudbe za obiskovalce je to že ekonomsko in objekt ponovno zaživi. Prevladuje prepričanje da je obnova objektov nepremične kulturne dediščine pomembna za »blaginjo« celotnega prebivalstva. V primeru prenove tli zanimiva oblika tristopenjskega dolgoročnega načrta za razvoj podeželja na območju parka. Ta model povzemam po modelu turistične prakse v Triglavskem narodnem parku v delu »Kultura turizma« Tatjane Bajuk Senčar. Kot lahko sklepamo po interesu predstavnika zavoda in kot avtorica navaja v delu gre za proces: 1.) urediti infrastrukturo z namenom, da bi oživili in modernizirali kmečke prakse in zagotoviti primerne subvencije za prebivalce, ki so zaposleni na območju parka (v primeru zavoda oživiti tudi prostore za galerijsko in muzejsko dejavnost), 2.) povezovati te prakse z etabrirano turistično industrijo ter gastronomijo kraja (v gradu naj bi bil osnovni cilj povezovalna točka prenočitveni objekti – do sedaj že 4. vzpostavljeni apartmaji), 3.) zagotoviti zaposlitvene možnosti (»blaginja« za prebivalce parka KPG). Na ta način se kulturna dediščina popolnoma ekonomsko ohranja. Zato lahko z najbolj pozitivno vneto z izdelki Kolektivne blagovne znamke park popestri program ali ponudbo v obnovljenih objektih. Primeri izbranih kulturnih posebnosti za turistično ponudbo ponazarjajo neizogibni preplet premične in nepremične kulturne dediščine, zato je namen obeh, da ena ohranja drugo. V vseh treh primerih (Pütarov mlin, Graščakova pout, G-fest) je živa kulturna dediščina vpeta v ponudbo kot obvezna dopolnila dejavnost (kot taka je tako tudi vzpostavljena), kajti Goričko brez obstoječe, za to okolje popolnoma specifične kot tako nebi obstajalo in bi lahko postalo globalizacijska copy-paste forma, ki bi dobrikala interesom korporacij ali imperialistov²³. S tako vizijo bi oporekali globalni kodi etike. V zavarovanem območju si želijo skromnih dobrin: malih investicij, ki bodo naravi in okolju prijazne ali sožitne

23 Tuji investitorji seveda repatriirajo svoj dobiček, tako kot bi to naredili v kateri koli drugi industrijski panogi, zato kritiki argumenta turizem kot razvojna strategija trdijo, da postane turizem v državah brez lastnih sredstev za investicije v to panogo dobičkonosna priložnost za turistične korporacije iz razvitih držav (Bajuk Senčar 2005, 46). Predvsem pa globalna koda etike določila prenaša na lokalne organizacije.

(Turizem v zavarovanih območjih 2006, 19). Ob zastavljenih željah, ki se ne zdijo tako nezmožne za uresničitev, je pomembna ključna vloga države pri spodbujanju razvoja socialnega kapitala. Zavarovana območja, ki so posebno »vredni« deli prostora, mora država vključevati davčne olajšave, ugodnosti za investicije in ustrezno politiko zaposlovanja (Cigale 2008, 66). Celotni projekt Pütarovega mlina lahko služi kot referenčni model spodbujanja razvoja socialnega kapitala s strani Evropske unije. Občina je objekt odkupila in pridobila sredstva na razpisih Evropskega socialnega sklada. S to potezo je delo vršila poslovno sodelovanje z zavodom kot z javnim organom na območju zavarovanega območja. S prenovo objekta je zastavila program turistične ponudbe in tako k sodelovanju pozvala lokalce, povezane v. V parku bi lahko na tak način obnovili najrazličnejše vile, mline in stare cimprane hiše za namene turizma, kmečkega ali zelenega gospodarstva.

Glede vpliva lokalnega prebivalstva na obliko turistične ponudbe obstaja prostor za razparvo. Aktualni (vitalni, odvijajoči se) turizem na Goričkem ni sinonim za pestrost. Že turističnih kmetij je 12²⁴, celotni lokalni vodnik »Na zelenem otoku presahlega morja« je poln nepremičnih delov kulturne dediščine in ponekod po straneh navaja zanimivosti poselitvene zidave vasi, npr. skozi Lücovo. Ekološko kmetovanje je sinonim za Kolektivno blagovno znamko, kjer so vključeni vsi lokalni ekološki kmetovalci, vendar so to kdaj pa kdaj stvari, ob katerih se človek želi še kaj več. Je že res, da tovrstna naravnost simpatizira z željo po čim večji prodaji in čim večjemu zaslužku na prireditvi, programu ali dogodku, ki se na Goričkem zgodi, vendar nikjer ne zasledimo omembe alternativnih, inovativnih ali vitalnejših oblik turistične ponudbe. Pestrih oblik adrenalinske, avanturistične ponudbe za turiste ni, katerim lokalci pripisujejo tudi pomembnejši zaznavni del. Kot navaja avtorica Vera Klopčič v delu

24 Kmetije imajo nekaj izsledkov popestritve ponudbe: TK Hrvatovi iz Rogaševcev posodijo konje za ježo, TK Ferencovi organizira obisk najvišjega Goriškega hriba Sotinski breg, vendar ni nobenega programa glede izleta, v TK Čebelji gradič v Serdici svoje obiskovalce naučijo osnov čebelarstva, v TK Tremel iz Bokračev svoje obiskovalce naučijo skuhati bograč in prekmursko gibanico (Krajinski park Goričko).

»Panonski prostor in ljudje ob dveh tornejah«, tržni pritisk deluje samo tam, kjer je ponudba precej večja od povpraševanja in ljudem ni tuje niti inoviranje niti podjetništvo (Hrastnik in drugi v Klopčič 2007, 210). Trženje bo po novem v še ne ustanovljeni trgovini kolektivne znamke v Pütarovem mlinu. Predmet tržnega menedžmenta je lahko tudi »photo-safari« (ki je del oblike mehke ponudbe turizma) iz najlepše razgledne točke na Goričkem, kjer se Goričko znajde na dlani, natančneje iz Srebrnega brega (po domače Sotinski breg s stolpom Kugla). Omenjeno idejo za turistično ponudbo v diplomu navajam popolnoma samostojno, je plod moje ideje in razmišljanja v smeri popestritve za obiskovalce in ne toliko v smeri snovanja nove turistične ponudbe. Primer opisa Sotinskega brega je, »*da je hrib s 404 m nadmorske višine kot najvišji hrib Goriškega in Prekmurja. Sestavlja ga kremenov prod, ki so ga na severni strani odvzemali za gradbene namene (kamnolom je viden še danes). Na severnem območju je meja z Madžarsko*«. In na koncu... »*z njegove južne strani se ponuja lep razgled po osrednjem Goričkem*« (Just in drugi 2008, 99). Za takšno obliko ponudbe je potrebni aranžma, nabor interesentov, ki bi se na tak »safari« podali, nepogrešljivo pobiranje »vstopnine« za pogled z brega in morebiti prevozno sredstvo (električna kolesa, rolerji na posojilo, lokalni traktorji), da interesente popelje od zbirne točke na Sotinski breg v pokrajinsko značilnem slogu. V kolikor ta oblika nasprotuje naravovarstvenim smernicam, seveda ni možno izvedljiva, ampak tako naravovarstveniki kot lokalno prebivalstvo si prizadevajo za družbeno in ekonomsko blaginjo prebivalstva. Ta oblika turistične ponudbe ne vsebuje objektov kulturne dediščine, vendar oblika turistične ponudbe ni vezana samo na kulturno dediščino. Če se že odvija v zavarovanem območju, dokler okolja ne izmaliči tako grobo, da samo sebi ni več podobno je ekonomsko tudi izraba okolja na način naravi prijaznega dovoljena. V tem primeru ni razhajanj z lastno izmišljeno turistično ponudbo ter avtrojem Smithom, le ta se pojavijo ob upoštevanju Agende 21, ki v prvi vrsti na zavarovanem območju upošteva kulturne vsebine. Avtorica Klopčič podaja zanimivo tezo, da je za Prekmurje bistveno inovirati prevladujočo kulturo, da bi tako inoviranje postalo normalna praksa. Ključno je inoviranje navad (Klopčič 2007, 212). K temu dodajamo, da tudi na področju turistične ponudbe in tudi na področju vpetosti kulturne dediščine vanjo. Ker so Pütarov mlin, Graščakova pout in G-fest na tem območju zelo odmevne oblike turistične ponudbe in ker drugačne oblike skorajda ne obstajajo in se ne izvajajo niti v širši okolici parka, niti

jih ni moč kot take zaslediti na spletu (ali so ostale javnosti skrite), lahko zatrdimo, da lokalno prebivalstvo predvsem reaktivno sodeluje v oblikovanju turistične ponudbe. Kot trdi avtorica Klopčič, vse prej namesto njih turistično ponudbo oblikujejo državni organi z naborom znanj, tradicij in produktov, ki obstajajo. Proaktivno prebujenje Krajinski park Goričko še potrebuje in zaradi tega ne bo nič bolj ogroženo zavarovano območje. Le denarja bo v obtoku več. Čedalje bolj se zdi, da je turizem na Goričkem bolj sinonim za večje število obiskovalcev, ki so potencialni opazovalci prikazovanj tradicionalnih zanj in kasneje potencialni kupci produktov, ki so nastali ob prikazovanju. Se strinjam, da je to zelo zanimiva oblika izleta za deležnika, ki prebiva drugje, vendar stopnja turistične ponudbe naj ne ostane na tem nivoju. Navsezadnje so tuji obiskovalci tisti, ki Goričko obiščejo zaradi naravnih lepot in velik pomen pripisujejo rekreaciji. Kulturnim znamenitostim večji pomen pripisujejo lokalci. Ker park deluje v sožitju s prebivalci in jih smatra kot svoje partnerje, nedvomno oblika turistične ponudbe ne bo tako hitro plod razburljivih idej, ampak predvsem turizma kulturne dediščine.

Če so gospodarski in politični interesi velikokrat interesi ozkih množic, je turizem na Goričkem izrazito predmet sociokulturnih razsežnosti. Kontekst krajinskega parka zaobjema lokalno socioekonomsko blaginjo, turizem in ohranjanje kulturne dediščine. Na izbranem primeru vpetosti kulturne dediščine obstaja pozitiven potencial za razvoj turističnega sektorja v zavarovanem območju. Vsi izsledki analize nakazujejo na to dejstvo, da je potrebno več denarnih sredstev, bodisi iz nacionalnih ali Evropskih virov, za doseganje zastavljenih ciljev v Krajinskem parku Goričko. Z zastavljenimi cilji ohranjanje kulturne dediščine v ustrezne (ekonomske in turistične) namene ne bo več vprašljivo, ampak le plod skrbno načrtovanega menedžmenta, ki bo ključni dejavnik za vzpostavitev blaginje lokalnega prebivalstva, obenem pa primer dobre prakse za prihodnje zglede turističnega načrtovanja. V sosednji Avstriji je način promocije regij in "Lanwirtschaft-a" tržna znamka, ki sicer stane letno tudi do 7.000.000 evrov, vendar se s posluhom in skupnimi interesi vseh oblasti lahko doseže tudi nekaj, kar se zdi iluzorno. Izsledki analize nakazujejo tudi na dejstvo, da je potrebna lokalna participacija pri vzpodbujanju oblasti za inventne prijeme bodisi za destinacijski menedžment, kjer pa v okolju prežetem s kulturnimi in naravnimi danostmi to ni neznanka. Pütarov mlin

in obnova gradu sovpadata z Evropskimi smernicami za ohranjanje kulturne dediščine, obnovo Evropska politika tudi vzpodbuja, zato pri obeh izbranih obstaja potencial za pridobitev Evropskih sredstev za namene prenove. Po načelu nacionalnih usmeritev oba ponazarjata primere celostnega obnavljanja, kar je ponovno v širšem interesu celotne države. Če strnemo, na Goričkem obstaja potencial za ohranjanje kulturne dediščine za ekonomske namene. Pristojna ministrstva upravljanje na področju turizma v zavarovanih območjih še vedno prepuščajo lokalcem. Krajinski park Goričko je zato ustrezn primer odgovornejše usmeritve v to industrijo. Zatorej pozitivno pozdravljam etos razvojnega turizma, ki je po Smithu skoraj sinonim za izbrani park.

5 LITERATURA

1. Nove biologije. 2013. *Agenda 21 za Slovenijo*. Dostopno prek: http://novebiologije.wikia.com/wiki/Agenda_21_za_Slovenijo (31. avgust 2013).
2. Bajuk Senčar, Tatjana. 2005. *Kultura turizma*. Ljubljana: ZRC SAZU.
3. Bizjak, Janez. 2008. *Zavarovana območja v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor.
4. Bogataj, Janez. 1992. *Sto srečanj z dediščino na slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.
5. ---, Vito Hazler in Zvezda Koželj, ur. 2005. *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulture dediščine.
6. Bogataj, Nevenka, Boštjan Anko in Mihaela Flisar, ur. 2013. *Znamenja trajnosti*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
7. Curk, Jože, Marlenka Habjanič in Igor Sapač. 2006. *Grad na Goričkem; stavbni razvoj*. Grad: občina Grad.
8. Društvo geografov Pomurja. 2008. *Krajinski park Goričko: omejitve in možnosti za razvoj zavarovanega območja*. Dostopno prek: http://www.drustvo-geografov-pomurja.si/projekti/zborovanje/zbornik/nBarbara%20Lampic%20idr_T.pdf (26. september 2013).
9. Društvo za zaščito in promocijo prekmurskih dobrot. 2000. *Pravilnik o pogojih podeljevanja pravice do uporabe kolektivne blagovne znamke*. Krajinski park Goričko: interno gradivo.

10. Evans, Graeme in Jo Foord. 1999. European funding of culture: promoting common culture or regional growth. *Cultural trends* 9 (36): 53–87.
11. Fakin Bajec, Jasna. 2011. *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine*. Ljubljana: ZRC SAZU.
12. Frajžman, Polona. 2013. Kulturni turizem. *Predavanje 20*. Dostopno prek: ftp://ftp.scv.si/vss/polona_frajzman/DTD/predavanje%2020.ppt (30. september 2013).
13. Gačnik, Aleš. 2003. *Etnologija in regionalni razvoj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
14. Gomboc, Samanta. 2013. *Doživljajski park Vulkanija: privabiti želijo 15.000 obiskovalcev letno*. Dostopno prek: <http://sobotainfo.com/novice/ogled/19818/?s=tn> (19. September 2013).
15. Hazler, Vito. 2001. *Dediščina, prireditve in turistična društva*. Ljubljana: NUK.
16. Hladnik, Jelena. 2008. *Usmeritve turizma za razvoj v zavarovanih območjih*. Dostopno prek: <http://www.skupnostobcin.si/Datoteke/Aktualno/08%20Usmeritve%20za%20razvoj%20turizma%20v%20zavarovanih%20območjih%20-%20Jelena%20Hladnik,%20MOP.pdf> (31. avgust 2013).
17. I feel Slovenia. 2013. *Pomurska*. Dostopno prek: http://www.slovenia.info/si/Regije/Atrakcije.htm?_ctg_regije=16&srch=1&srchtype=predef&searchmode=20&localmode=region&lng=1 (26. september 2013).
18. Ivanc, Tjaša. 2012. *Varstvo nepremične kulturne dediščine: pravna ureditev*. Maribor: de Westa.
19. Ivanovič, Milena. 2008. *Cultural tourism*. Južna Afrika: Juta&Company.

Dostopno prek: google books.

20. Javni zavod Krajinski park Goričko. 2011. *Poročilo o poslovanju za leto 2011*. Dostopno prek: http://www.park-goricko.org/dokumenti/59/2/2012/Microsoft_Word_4587_12139_letno_porocilo_2011_1042.pdf (26. september 2013).
21. --- 2012. *Letno poročilo 2012*. Goričko: interno gradivo.
22. --- 2013. *Program dela za leto 2013*. Dostopno prek: http://issuu.com/stankadessnik/docs/program_dela_jzkgp-koncni__20.5.201?e=5164742/4086594#search (26. september 2013).
23. Jamal, Tazim in Aniela Tanase. 2005. Impacts and conflicts surrounding Dracula Park, Romania: The role of sustainable tourism principles. *Journal of sustainable tourism* 13 (5): 440–455.
24. Jezernik, Božidar, Jože Hudales in Mirjam Mencej, ur. 2010. *Kulturna dediščina in identiteta*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
25. Just, Franci, Franc Kuzmič in Anton Vratuša. 2008. *Goričko: Na zelenem otoku presahlega morja*. Petanjci: dr. Šiftarjeva fundacija.
26. Kozorog, Miha. 2009. *Antropologija turistične destinacije v nastajanju*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
27. Krajinski park Goričko. 2013. *Središče za obiskovalce*. Dostopno prek: http://www.park-goricko.org/sl/informacije.asp?id_informacija=3988&id_jezik=0&id_tip1=4&id_tip2=1&id_tip3=3 (31. avgust 2013).
28. ---2013. *Vizija in strategija upravljanja in razvoja v KP Goričko*. Grad: interno gradivo.

29. Krpič, Danijela, dr. Polona Vidmar in dr. Igor Žiberna, ur. 2012. *Grad na Goričkem*. Ljubljana: NUK.
30. Kontogeorgopoulos, Nick. 2004. Ecotourism and mass tourism in Southern Thailand: Spatial interdependence, structural connections, and staged authenticity. *GeoJournal* (61): 1–11. Dostopno prek: http://www.pugetsound.edu/files/resources/8342_GeoJournal.pdf. (28. september 2013).
31. --- 2005. Community based Ecotourism in Phuket and Ao Phangha, Thailand: Partial victories and bittersweet remedie. *Journal of sustainable tourism* 13 (1): 5–10.
32. Lebe Sibila, Sonja. 2007. *Kulturna dediščina kot osnova regionalnega turizma*. Doktorska disertacija. Maribor: Univerza v Mariboru.
33. Liu, Zhenhua. 2003. Sustainable tourism development: a critique. *Journal of sustainable tourism* 11 (6): 459–475.
34. Loulanski, Tolina in Vesselin Loulanski. 2011. The sustainable integration of cultural heritage and tourism: a meta study. *Journal of sustainable tourism* 19 (7): 837–862.
35. Lu, Jiaying in Sanjay Nepal K. 2009. Sustainable tourism research: an analysis fo papers published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of sustainable tourism* 17 (1): 5–16.
36. Meethan, Kevin. 2001. *Tourism in global society. Place, culture, consumption*. Hampshire: Palgrawe.
37. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo. 2013. *Kulturna dediščina*. Dostopno prek: <http://www.kultpro.si/UserFiles/File/kulturna%20dediscina.pdf>

- (11. september 2013).
38. Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. 2013. *Nacionalni program za kulturo 2013–2016*. Dostopno prek: http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/Obvestila/Kultura/NPK2013_2016.pdf (31. avgust 2013).
39. Ministrstvo za kulturo. 2005. *Vključevanje varstva kulturne dediščine v pripravo okoljskih poročil in celovite presoje vplivov na okolje*. Dostopno prek: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/dediscina/2cpvo_kulturna_dediscina.doc_LUZ.pdf (11. september 2013).
40. Ministrstvo za okolje in prostor. 2008. *Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
41. Mlinarič, Tine. 2000. *Beli možje: eseji o mlinih in mlinarjih*. Murska Sobota: podjetje za promocijo kulture.
42. Mihalič, Tanja. 2008. *Turizem: ekonomski vidiki*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
43. Občina Grad. 2006. *Graščakova pout*. Dostopno prek: http://www.obcina-grad.si/dokumenti/4/2/2010/GRASCAKOVA_POT,_SLO_2087.pdf (26. september 2013).
44. --- 2013. *Turizem*. Dostopno prek: http://www.obcina-grad.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=4&id_informacija=43 (31. avgust 2013).
45. Panonski graščaki. 2008. *Grad na Goričkem*. Krajinski park Goričko: interno gradivo.

46. Park Goričko. 2013. *Grajski festival*. Dostopno prek: <http://gfest.park-goricko.org/> (31. avgust 2013).
47. Pender, Lesley in Richard Sharpley. 2005. *The management of tourism*. Velika Britanija: Sage.
48. Sharpley, Richard in Tony Pearce. 2007. Tourism marketing and sustainable development in the English national parks: the role of national park authorities. *Journal of sustainable tourism* 15 (5): 557–573.
49. Slovensko etnološko društvo. 2010. *Živa kulturna dediščina se predstavi*. Ljubljana: NUK.
50. Slovenska turistična organizacija. 2009. *Strategija razvoja kulturnega turizma na Slovenskem*. Dostopno prek: http://www.slovenia.info/pictures%5CTB_board%5Catachments_1%5C2009%5CSRKTS-29_8849.pdf.pdf (16. september 2013).
51. Stephen, Page in J. Joanne Conell. 2006. *Tourism – a modern synthesis*. London: Thomson Learning.
52. Svetovna turistična organizacija in Evropska potovalna komisija. 2005. *City, tourism&culture*. Dostopno prek: <http://sangu.edu.ge/books/eko/17.pdf> (26. september 2013).
53. Treartes. 2013. *Kulttour v trideželju*. Dostopno prek: http://www.jopera.at/treartes_si.html (31. avgust 2013).
54. Turistična zveza Slovenije. 2006. *Turizem v zavarovanih območjih*. Ljubljana: NUK.
55. Uredba o Krajinskem parku Goričko. Ur. l. RS 101/2003. Dostopno prek:

- <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2003101&stevilka=4505b> (26. september 2013).
56. *Statut javnega zavoda Krajevski park Goričko*. Ur. l. RS 6/2005. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=53422> (26. september 2013).
57. Vratuša, Anton, Mihaela Brezar in Oto Luthar, ur. 2008. *Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejah*. Ljubljana: NUK.
58. *Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1)*. Ur. l. RS 16/2008. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r04/predpis_ZAKO4144.html (31. avgust 2013).
59. Zavod za upravljanje kulturne dediščine Grad. 2013. *Domače dobrote izpod mlinskega kolesa*. Grad: interno gradivo.
60. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. 2007. *Strokovna izhodišča varstva kulturne dediščine za krajevski park Ljubljansko barje*. Dostopno prek: http://www.ljubljanskobarje.si/uploads/datoteke/strokovne_izhodišca_kulturna_dediscina.pdf (31. avgust 2013).
61. Zelko, Milan. 1953–2002. *Mlinarstvo pri panonskih slovincih*. *Časopis za slovensko krajevno zgodovino*. Dostopno prek: https://www.google.si/?gws_rd=cr&ei=IElJUqm6AcfKtAbskYDQCg#q=mlinarstvo+pri+panonskih+slovincih (12. september 2013).
62. Žajdela, Boštjana, Gabrijela Kūzma in Helga Lukač. 2012. *Kulturna krajina ob reki Muri*. Murska Sobota: RRA Mura.
63. Župevc, Katarina, Dan Podjed, Neža Mrevlje in Dragica Marinič. 2010. *Kulturna dediščina preteklosti za lepšo prihodnost*. Maribor: Evropski kulturni in etnološki center.

Priloga A: Intervju Pomurska turistična zvezva (PTZ)

Q1: Kakšna je vaša vizija turizma za pokrajino Goričko, natančneje Kajinski park Goričko?

Krajinski park Goričko je s svojo pokrajino poseben del Pomurja. To je prednost, ki jo je treba izkoristiti v turistične namene - neokrnjena narava, razgibana pokrajina v primerjavi s panonsko ravnino, razpršena naselja in čudoviti razgledi. Tu je treba ustvarjati podeželski turizem, kjer se prepleta različna ponudba od eko turizma, kolesarsko-pohodniškega turizma, turizma na kmetiji in podobno.

Q2: Ste mnenja, da je bogata in raznolika kulturna dediščina dovolj vpeta v turistične namene, v turistično ponudbo? Je dovolj izkoriščena?

Kulturna dediščina, tako razni objekti kot nesnovna kulturna dediščina, je vpeta v turistično ponudbo, vedno pa je seveda lahko ta vključenost v celovito ponudbo še boljša. Pri promociji turizma Pomurja se vedno vključi tudi posameznike, ki ohranjajo kulturno dediščino s svojimi obrtniški izdelki. To je eden izmed bistvenih načinov predstavitve Pomurja, saj s svojimi izdelki na najboljši možen način predstavljajo Pomurje. Prav tako se vključujejo razne folklorne, pevske skupine. In seveda v celotno predstavitev vključujemo tudi sarkalne in druge objekte, ki nas popeljejo v zgodovino.

Q3: Kakšno vlogo kot akter na področju turizma imate v Krajinskem parku Goričko ali nasploh v Prekmurju?

Pomurska turistična zveza je regijska turistična organizacija, ki povezuje deležnike turizma v Pomurju. V prvi vrsti skrbi za povezovanje, koordinacijo deležnikov. Skupaj z njimi se predstavlja na sejmih in z drugimi komunikacijskimi načini skrbi za promocijo Pomurja. Svojim članom pomaga z izobraževanji ali individualnim reševanjem nastalih vprašanj, nejasnosti ... Vzpodbuja razvoj turizma, urejenost okolja in nagrajuje s priznanji tiste, ki delujejo dobro na področju turizma. Igra tudi pomembno vlogo na področju lokalnega turističnega vodenja, saj organizira izobraževanja za lokalne vodnike ter vodi register lokalnih vodnikov.

Q4: Katera je vaša naloga v zvezi s turisti - beležite obisk, oblikujete ponudbo skupaj z lokalnimi društvi, oblikujete predloge za razvoj turistične ponudbe,...skratka kakšna je vaša naloga med lokalnimi društvi in turistično ponudbo?

Pomurska turistična zveza zbira podatke o obiskanosti turistično-informacijski pisarn in o številu nočitev, ki jih posredujejo ponudniki nočitev Statističnemu uradu Republike Slovenije. Lokalna društva svoje aktivnosti oblikujejo sama, mi jim nudimo podporo, ki si jo zaželijo in jo izrazijo na sestanku predsednikov in predsednic turističnih društev. Tako so izrazili željo po izobraževanju na področju organizacije dogodkov, pomoč pri promociji njihovih dogodkov ipd. Glede na to, da je v Pomurju 69 društev in zvez društev na občinski ravni, ki delujejo na področju turizma, bi bilo kar težko z vsakim od njih sooblikovati njihove aktivnosti in cilje. Člani društev so tudi toliko samomotivirani, inovativni in iznajdljivi, da sami poskrbijo za svoje delovanje, saj jim je to v veselje, navsezadnje gre za prostovoljce, ki so v društvu zato, ker s tem želijo uresničiti lastne ideje. V kolikor se pokaže možnost za razvoj določene ponudbe, na to tudi opozorimo. Predvsem pa vključujemo ponudbo določenega društva, kraja v celovito turistično ponudbo Pomurja. Aktivno sodelujemo pri strategiji razvoja pomurske regije, ravno sedaj za obdobje 2014 -2020, predvsem na področju razvoj turizma v Pomurju, kjer smo skupaj z drugimi deležniki turizma zastavili cilje za prej omenjeno obdobje.

Q5: Kakšne so vaše smernice za razširitev turistične ponudbe v navezavi s kulturno dediščino v Krajinskem parku Goričko?

Predvsem je nujno, da se tudi v nadaljnje vključuje kulturna dediščina v samo turistično ponudbo Pomurja. Širitev je možna zgolj z novo ponudbo kulturne dediščine, z obujanjem starih navad, običajev, šeg, ki se potem vključuje v celovito ponudbo. Ponudba kulturne dediščine je precejšnja, nujno pa je, da jo poznajo obiskovalci Pomurja. Seveda je bistveno, da poskrbimo za ohranjanje kulturne dediščine, ogromno nepremičnin kulturne dediščine propada, ker občine nimajo finančnih sredstev za obnovo, kar je škoda, ker bo s preteklim časom tudi to izgubljeno. Prav tako obstaja nevarnost, da se dediščina, ki je sedaj ohranjena, z novimi generacijami počasi pozabi,

saj mladi ne kažejo prevelikega interesa za take vrste delovanja.

Q6: Kako glavni akterji občine, društva, vi in Krajski park Goričko med seboj sodelujete na področju turistične ponudbe na področju kulturne dediščine?

Naša naloga je, da razpršeno ponudbo določenega območja, torej Pomurja, združimo in predstavljamo kot skupno ponudbo Pomurja. Sem spada tudi kulturna dediščina. Ker združujemo kar 27 občin, si ne moremo privoščiti, da bi delovali še na občinskih ravneh v vseh 27 občinah v tolikši meri, da bi skupaj ustvarili iz nič recimo ponudbo nestvarne kulturne dediščine, navsezadnje prav lokalni prebivalci poznajo najboljše svojo preteklost in kaj iz nje ustvariti, da bo privlačna za posameznike. Želimo pa si, da bi v prihodnje skupaj z akterji v sklopu projektnih razpisov ustvarili ponudbo, ki bi vključevala turistično ponudbo določenega področja, med drugim tudi kulturno dediščino določenega območja. Za uspešen razvoj je bistveno prav sodelovanje.

Q7: Kakšno vlogo ste imeli pri oblikovanju ponudbe za turistične namene pri Pútarovem mlinu (prenova mlina), G-fest (nov kulturno-turistični produkt) in Graščakovi poti (mehka oblika turizma za boljše poznavanje Goriškega)?

Pomurska turistična zveza sodeluje pri oblikovanju lokalne ponudbe, v kolikor je k temu povabljen. Z veseljem dajemo predloge - ni pa nujno, da bodo ti predlogi upoštevani. Ne smemo pozabiti, da deluje zveza na regijski ravni, torej je v prvi vrsti za razvoj turizma na lokalni ravni v določeni občini odgovorna organizacija, ki skrbi za razvoj turizma prav tam (to je lahko občina, zavod, društvo ipd.). Zgoraj omenjeno ponudbo promoviramo tako na naši spletni strani, kot z drugimi oblikami promocije.

Q8: Kako sodelujete z društvom Skouriš?

Omenjeno društvo ni včlanjeno v zvezo, zato je sodelovanje majhno. Vsako društvo se včlani prostovoljno in gre za odločitev, ki jo sprejmejo v društvu. Mi spodbujamo društva, ki se nam zdijo zanimiva, da se vključijo v zvezo, saj na tak način promoviramo njihovo delovanje. V kolikor bo želja obojestranska, lahko vzpostavimo sodelovanje tudi z društvom Skouriš. Imamo prek 100 članov in z veseljem sprejmemo vsakogar, ki pripomore pri razvoju turizma v Pomurju.

Priloga B: Intervju G-FEST

Q1: Kulturni turizem (na primeru Goriškega) je sestavljen iz vodenih ogledov po gradu, ogledu znamenitosti v kulturni krajini, razstavljenimi delavnicami tradicionalnimi obrtni ter kulturnimi prireditvami na gradu (G -fest...). G fest opredeljujete kot nov kulturno-turistični produkt (povzeto po Letnem poročilu 2012). Kakšna je posebnost te prireditve za obiskovalce (turiste) v okviru ohranjanja kulturne dediščine? Prireditve sem letos obiskala tudi sama.

Namen je združevati naravovarstvene vsebine v objektu, ki je kulturna dediščina, spomenik. G-fest bi moral zajeti tudi zgodovinske teme, npr. templarje, kar bi lahko zapolnilo grajsko ponudbo, podobno kot na gradu Lockenhaus v Avstriji, Gradiščansko.

Q2: Kako povezuje te pojma: kulturna dediščina in trajnostni turizem, ki v razvoj vključuje naravo, kulturo in družbo? Ali sta se v osnovi dolžna dopolnjevati?

Če bi na gradu bila turistično-gostinska ponudba ustreznega nivoja, obnovljena stavba gradu in okolica, bi tudi programska ponudba učinkovala drugače, Prodajati iste vsebine obiskovalcem predolgo, se izrabi in ni več atraktivno.

Q3: Na kakšen način vzpodbujate ali pripomorete k ohranjanju kulturne dediščine za turistične namene v sorazmerno manj razviti regiji, kot je Goričko/ na primeru prireditve G-fest?

Goričko ima relativno skromno kulturno dediščino (grad, cerkve, nekaj stavb, morda še krajina-poseljenost, kmečke hiše), zato je tudi G-fest ne more bistveno dvigniti. Ko bodo pogoji na gradu vzpostavljeni, bo promocija in možnost konzumacije drugačna, obisk in spremenjena struktura. Na gradu bo potrebno programsko pojačati kulturne vsebine (muzej, galerije, teater, prikazi običajev), paralelno G-festu ali ga razširiti.

Q4: Kulturna prireditev G-fest je ena izmed možnih oblik za kulturni turizem na gradu Grad. Ali želite s to prireditvijo povečati obiskanost največjega slovenskega Gradu ali ekonomsko gospodariti s sredstvi namenjenimi za program na gradu Grad v sklopu prireditev ob tem pa vzpodbujati ohranjanje naravne in kulturne dediščine s prikazovanjem filmov?

Prikazovanje naravoslovnih/naravovarstvenih filmov na G-festu je bolj improvizacija, kot pa element, sredstvo povečevanja obiska, ekonomskega rezultata. Področje ohranjanja barave in njene dediščine se lahko okrepi skozi g-fest, na kulturno dediščino, obnavljanje, dostopnost in rabo pa ne bo dosti vplival.

Q5: Kaj je posebnost novega kulturno-turističnega produkta, kot je G-fest? Ali s to prireditvijo želite privabiti več gostov za namene kulturnega turizma na Gradu in v Krajinskem parku Goričko (ob tem še vzpodbuditi k ogledu znamenitosti v kulturni krajini, obiskovalcem predstaviti Grad, vzpodbujati avtentičnost kulturnega turizma v KPG)?

Ciljna publika za sedanjo vsebino G-festa ni toliko iz kulturne sfere, zato obisk ni pričakovanem nivoju, ki bi bistveno pripomogel k ekonomskemu rezultatu. Hendikep je še vedno neobnova protorov, stavbe-fasade, okolice in pomanjkanje komunalnih standardov, zato tudi ni primerno vabiti eminentne goste, ki bi bili razočarani nad stanjem in možnostmi. G-fest bi na ljubljanskem gradu deloval bistveno drugače.

Q6: Kaj smatrate kot avtentičnost ponudbe ob novem kulturno-turističnem produktu G-fest? V kateri smeri se bo razvijal kulturni turizem na gradu Grad?

Poleg naravovarstvenih vsebin mora zajeti kulturno-zgodovinskost, tako gradu, regije, tudi mednarodno, templarji so realna možnost, saj je to avtentična zgodovinska okoliščina, ki je tudi atraktivna in nekaj posebnega. Žal so tako templarji kot čarovnice "ekologom" na gradu sovražni in nezaželeni.

Q7: Kakšne smernice upoštevate na področju turizma v zavarovanem območju? Na kakšen način vzpodbujate ohranjanje kulturne dediščine za namene turizma?

Kaj upoštevate pri oblikovanju kulturnega turizma?

Če bi bila vzpostavljena ustrezna mreža elementov kulturne dediščine na pravem nivoju, tudi čezmejno, v sosednjih parkih (grajske poti, sakralni objekti, kmečki živelj), z gradom Grad kot izhodiščem za obiske in tudi ciljem povratka (prenočevanje, zabava...) bi tudi naravovarstvene vsebine in kulinarko lahko bolje tržili, da bi tudi zasebni ohranjevalci dediščine vseh vrst lahko od tega kaj pridobili in živeli. Celovita obnova gradu je osnovni problem in glavni cilj vsega, (priložnosti za kmetijsko pridelavo, kulinarko, kulturne in naravne dediščine, trajnostnega turizma in razvoja in blaginje Gorčkega.

Priloga C: Intervju "Graščakova pout"

Q1: 1. Kulturni turizem (na primeru Goričkega) je sestavljen iz vodenih ogledov po gradu, razstavljenimi delavnicami tradicionalnimi obrtmi, kulturnimi prireditvami na gradu (G -fest...) ter ogledu znamenitosti v kulturni krajini. Kako načrtujete razširitev ponudbe oz. vpetost kult. dediščine v turistično ponudbo na primeru Graščakove pohodne poti?

Turistično društvo SKOURIŠ organizira vsako leto v mesecu septembru pohod po Graščakovi poti, izdelane so tudi brošure, ki se jih dobi na gradu.

Q2: 2. Kako povezujete pojma: kulturna dediščina in trajnostni turizem, ki v razvoj vključuje naravo, kulturo in družbo? Ali sta se v osnovi dolžna dopolnjevati?

Kulturna dediščina in trajnostni razvoj turizma bi se vsekakor morala dopolnjevati, vendar pa je to včasih težko uskladiti, ker je pri nas na majhnem prostoru preveč različnih interesov oz. zamisli, kateri veji dati več poudarka.

Q3: 3. Na kakšen način vzpodbujate ali pripomorete k ohranjanju kulturne dediščine za turistične namene v sorazmerno manj razviti regiji, kot je Goričko/ na primeru Graščakova pohodne poti?

Graščakova pot vodi čez več vasi v Občini Grad mimo različnih znamenitosti. Ob

posameznih znamenitostih so nameščene table z kratkim opisom le tega.

Q4: 4. Menite, da trajnostna oblika turizma lahko pripomore k ohranjanju kulturne dediščine? Iz katerih razlogov ste se odločili za revitalizacijo Graščakove pohodne poti v turistične namene? Kateri so ključni razlogi?

Graščakova pot je po eni strani točka za spoznavanje Goričkega, po drugi pa tudi srečanje pohodnikov in izmenjava izkušenj in doživetij.

Q5: Iz kje izhaja ideja o ponudbi "Graščakova pohodna pot" za turistične namene? Kaj ste pri tem upoštevali z vidika narave, kulture, kulturne dediščine in družbe?

Sama ideja se je že pred časom porodila s strani občine, ki je tudi ustanovila to društvo, z namenom, da se spozna ta del Goričkega, njegove zanimivosti in ljudi.

Q6: Kako bi vi oblikovali ponudbo oz. program za obiskovalce/turiste, da bi privabili čim več ljudi na primeru Graščakove pohodne poti (povečali promocijo, oglaševanje, pospešili prenovo, izključno samo prodajali izdelke, oblikovali ponudbo za tematski kulturni turizem)?

Graščakova pot je ena res dobro zasnovana točka, ki pa žal nima kadra, ki bi uspešno nadaljeval to delo. Da bi ta kraj obiskalo še več ljudi, bi bilo potrebno povečati tako promocijo kot oglaševanje. Na in ob tej poti je možnost tematskega turizma, bodisi prikaz raznih ročnih spretnosti in domačih izdelkov, organizirano vodenje ter priprava domačih dobrot, vendar sedaj žal za to nimamo denarja.

Q7: Na kakšen način si ob programu Graščakove pohodne poti prizadevate za avtentičnost turistične ponudbe? Kako vrednotite dediščino, ki so je deležni obiskovalci?

Graščakova pohodna pot res povezuje zanimivosti v naši občini, vendar je premalo izkoriščena, ker preprosto ni kadra, ki bi intenzivno delal na njeni promociji. Dediščina, ki jo imamo, je neprecenljiva in mislim, da si počasi in tudi uspešno utira pot v svet.

Priloga Č: Intervju Pütarov mlin

Q1: Kulturni turizem (na primeru Goriškega) je sestavljen iz vodenih ogledov po gradu, ogledu znamenitosti v kulturni krajini, razstavljenimi delavnicami tradicionalnimi obrtni ter kulturnimi prireditvami na gradu (G -fest...). Kako načrtujete razširitev ponudbe oz. vpetost kult. dediščine v turistično ponudbo na primeru Pütarovega mlina?

Na samem primeru Pütarovega mlina se bo še letos uredil prizidek, kjer bo domača prodajalna, kjer bodo lahko kmetje z dopolnilno dejavnostjo in rokodelci prodajali svoje pridelke in izdelke. V okviru tega bo možnost v mlinu imeti razne delavnice, sam mlin pa bo vključen v programe izletov, ki se bodo v prihodnosti izvajali.

Q2: Kako povezuje te pojma: kulturna dediščina in trajnostni turizem, ki v razvoj vključuje naravo, kulturo in družbo? Ali sta se v osnovi dolžna dopolnjevati?

Vsekakor sta se dolžna povezovati. V ospredje vse bolj vstopa doživljajski turizem, kulturni turizem, kjer obiskovalci poleg ogledov znamenitosti želijo spoznati tudi naravo, običaje, kulinariko ter doživeti kakšno tradicionalno prireditev, prikaz,... In menim, da prav ta trajnostni turizem skupaj s kulturno dediščino lahko vse to v paketu tudi nudi.

Q3: Na kakšen način vzpodbujate ali pripomorete k ohranjanju kulturne dediščine za turistične namene v sorazmerno manj razviti regiji, kot je Goriško/ na primeru Pütarovega mlina?

Vzpodbuda in ohranjanje kulturne dediščine sta se pričela najprej z odkupom in obnovo mlina (leta 2009 je bil obnovljen). Pripomogli pa bomo tudi tako, da ga bomo vključili v poldnevne in celodnevne programe za obiskovalce, ki jih bomo seznanjali z našo kulturno dediščino in jim jo približali tudi z delavnicami v mlinu in predvsem s prodajo domačih izdelkov. Ponudba se bo v prihodnosti še širila. Ob mlinu se postavlja tudi kolesarsko počivališče, tako da se bodo lahko v mlinu ustavili tudi kolesarji in si ga ogledali ter tako spoznali del mlinarskega življenja na tem območju.

Q4: Menite, da trajnostna oblika turizma lahko pripomore k ohranjanju kulturne dediščine? Iz katerih razlogov ste se odločili za revitalizacijo Pütarovega mlina v

turistične namene? Kateri so ključni razlogi?

Trajnostna oblika turizma vsekakor lahko pripomore k ohranjanju kulturne dediščine. Iz tega razloga smo se tudi odločili za revitalizacijo mlina v turistične namene. Predstavitve mlina, ogledi, razlaga o življenju v mlinu in pridobivanju moke, delavnice na temo peke kruha in druge delavnice so aktivnosti, ki bodo ohranjale to kulturno dediščino in jo prenašale na mlade rodove. Ključni razlogi so ohranitev mlina, ohranitev njegovih sestavin (mehanizem, star čez 100 let, oljarna v mlinu, sama arhitektura mlina - vse to smo želeli ohraniti, predstavitev mlinarskega življenja na tem območju, kultura življenja nekoč, tradicija, gorička kulinarika, izdelki, tradicionalne rokodelske obrti - vse to smo želeli tudi v sklopu mlina in domače prodajalne združiti, predstavljati, ponuditi tako mladim iz tega okolja, kot vsem ostalim obiskovalcem.

Q5: Kakšno je vaše mnenje glede obiskanosti? Menite, da se bo ob ureditvi Pütarovega mlina obiskanost povečala, oziroma da bo zaradi širše ponudbe, ki jo bo ponujal program v Pütarovem mlinu še večja? Bi jo povečali? Zakaj? Kako?

Za mlin se že zdaj posamezniki zanimajo, vendar pa vsekakor pričakujemo, da se bo obiskanost povečala, ko bo mlin oživel, to pa se bo zgodilo z odprtjem domače prodajalne, z občasnimi delavnicami, dogodki ob mlinu. Mlin bo vključen v programe izletov po Goričkem, ki jih bomo izvajali tudi v sklopu obiska Doživljajskega parka Vulkanija ter v sodelovanju z gradom (KPG). Obiskanost bo večja ravno zaradi povečane ponudbe in vključenosti v programe. Ponudbo bomo v prihodnosti glede na izkušnje še povečevali, saj bo prilagodljiva obiskovalcem. Povečan obisk pa bo omogočilo tudi kolesarsko počivališče, ki stoji pred mlinom, saj bo k mlinu vabilo tudi to vrsto izletnikov/avanturistov.

Q6: Kako bi vi oblikovali ponudbo oz. program za obiskovalce/turiste, da bi privabili čim več ljudi? (povečali promocijo, oglaševanje, pospešili preno, izključno samo prodajali izdelke, oblikovali ponudbo za tematski kulturni turizem)?

Da bi pritegnili obiskovalce, bomo vsekakor morali povečati promocijo, ki jo bomo tekom tega leta tudi skušali. Povečala se bo prodaja izdelkov z domačo prodajalno,

oblikovali pa bomo tudi ponudbo za tematski kulturni turizem, v okviru katerega bomo organizirali razne delavnice in dneve z našimi rokodelci in drugimi skupinami, ki bodo predstavili našo tradicijo, izdelke, kultur...

Q7: Pütarov mlin bo kot kulturno tehniški spomenik po obnovi služil kot muzej, kot povezovalna točka za nadaljnji razvoj turizma v občini pa bo turistom predstavljal našo podeželsko dediščino, tradicijo in kulinariko. Na kakšen način si ob prenovi Pütarovega mlina prizadevate za avtentičnost turistične ponudbe?

Pütarov mlin bo vključen v programe izletov, v teh programih bomo s turističnim vlakom ljudi popeljali po naši gorički pokrajini in jim čim bolj približali vse kulturne spomenike, lepo naravo, kulinariko, običaje in kulturo našega naroda. Avtentičnost ponudbe se bo izražala s tem, da bo v domači prodajalni v mlinu na voljo spominki in izdelki naših rokodelcev, naša kulinarična ponudba, predstavljene naše rokodelske obrti, ki bodo odražale kulturo naših ljudi.

S katerim namenom ohranjate tradicionalno obrt (mletje, oljarstvo) in kaj sta ti dve obrti v preteklosti (in seveda do danes) pomenil? Se je takoj ob začetku projekta "Pütarov mlin" pojavila ideja o ohranitvi oljarstva in mletja, ali je to bilo sprti, ob snovanju programa za obiskovalce (torej ali ste prvotno želeli obnoviti samo mlin in ste kasneje govorili o ohranjanju "žive kulturne dediščine" za turistične namene?).

Glede žive kulturne dediščine: ohranjali jo bomo predvsem z našimi rokodelci, ki bodo svojo obrt predstavljali in smo jih nekaj že letos uporabili na delavnicah (izdelki iz ličja, pletenje košar, izdelovanje remenk, čebelarstvo, zeliščarstvo, izdelki iz lesa...).

Kar se tiče samega mlinarstva in oljarstva ga ne bomo prikazovali v »obratovanju«, temveč v ogledu mlina in oljarne, v pripovedovanju o načinu dela in življenja v mlinu (ohranil se je namreč mehanizem v mlinu, vendar ga zaenkrat ne moremo zagnati, da bi obratoval, ker ni obnovljen, da bi deloval, morda pa kdaj v prihodnosti, s kakšnim projektom).

